IOAN LICEA

CONTRIBUŢIUNI VECHI ROMÂNEŞTI LA CULTURA ALTOR POPOARE

CERCETĂRI LITERARE

TIPOGRAFIA GEORGE JORICĂ – GALAŢI

IOAN LICEA

CONTRIBUȚIUNI VECHI ROMÂNEȘTI

LA

CULTURA ALTOR POPOARE

CERCETĂRI LITERARE

TIPOGRAFIA GEORGE JORICĂ – GALAȚI

CONTRIBUŢIUNI VECHI ROMÂNEŞTI
LA
CULTURA ALTOR POPOARE

E de netăgăduit că, dela 1877, dela Războiul nostru pentru independenţă, când faima Curcanilor, a Dorobanţilor şi a Căciularilor a trecut dincolo de hotare, e incontestabil că, în secolul al XIX-lea şi al XX-lea, noi am dat, am contribuit la progresul, la cultura, la civilizaţia omenirii. Şi, trebue să reţinem că, această contribuţie a noastră se referă în toate domeniile: cultural, literar, ştiinţific şi artistic.

Să amintim că în domeniul literaturii, astăzi, scriitorii noştri clasici: M. Eminescu, V. Alecsandri, I. Creangă, I. L. Caragiale ş. a. sunt traduşi în mai toate limbile popoarelor civilizate; în l. franceză şi l. germană mai de demult, iar acum în urmă, în l. engleză, traduceri făcute de d. Marcu Beza dela Londra şi de elevii săi; în l. italiană de d. prof. Isopescu, d. Luigi Salvini, în l. cehă de d. prof. G. Staca dela Praga şi de alţii.

Şi par'că e un ce făcut, e ceva ciudat, că învăţaţii străini dau mai mult interes scriitorilor noştri decât noi, Românii.

Aşa, de pildă, cel mai frumos studiu despre I. Creangă, ni l-a dat învăţatul francez, d. Jean Boutière[1]) care spune că poveştile lui I. Creangă stau alături de cele ale lui Ch. Perault din 1697, care sunt cetite nu de copii, ci de toată pătura intelectuală franceză şi că ele sunt superioare celor ale fraţilor Grimm.

Genialul nostru Eminescu, zi cu zi, câştigă teren în domeniul literaturii universale. Iată ce spunea acum câteva luni primul redactor al ziarului „Le Temps“ din Paris:

„Eminescu e un foarte mare scriitor. E „unul dintre cei cinci sau şase mari genii din „perioada romantică europeană.

„Dar, cum toţi poeţii au înălţat la perfecţie „arta lor, calitatea limbii sale este atât de par„ticulară, metaforele sale sunt atât de originale, „alianţele sale de cuvinte sunt atât de neprevă„zute, că modificând cea mai mică nuanţă din „inspiraţia sa, deplasând cadenţa elegantă a „versurilor sale, alterând sonoritatea lor atât de „specială, traducătorul înlătură dintr'o dată tot „ceeace constitue valoarea lor incomparabilă. „Abatele Bremond a observat just, că schimbând „un singur cuvânt din unele versuri ale clasici„lor francezi, se evaporează îndată esenţa lor...

„Se va răspunde: „In cazul acesta nu tre„bue să încercăm a strânge textul prea deaproape, „trebue să-l transpunem şi să căutăm echivalen„ţele. Fie. Dar, ca să găsim echivalenţele unei „poezii de valoarea aceleea a lui Eminescu, care „poet n'ar trebui să fie el însuşi?

Jean Boutière, La vie et l'oeuvre de I. Creangă, Teză de doctorat—Paris, Gamber, 1930.

„Gust pentru fantastic, căutarea simbolului, „pesimism amar, suflet furtunos şi frământat de „pasiunile sale, sentiment aprins al naturii, dar „cuprins în fondul tabloului ca un decor măreţ „al amorului, necredinţă şi revoltă, generozitate „şi gelozie, acestea sunt trăsăturile cele mai in-„discutabile ale lui Eminescu...

„Adăogaţi la aceasta o puternică cultură filosofică“.

In timpul din urmă, poeziile lui Eminescu au fost traduse şi în limba polonă de poetul polon Emil Zegadlowicz, iar profesorul Glixelli dela universitatea din Vilna a ţinut în acest an şcolar un curs despre poezia lui Eminescu.

In domeniul istoriei, Al. Xenopol e cel dintâi Român care ţine, la Sorbona, prelegeri despre filosofia, despre ştiinţa istoriei.

Pe tărâmul filosofiei şi al ştiinţelor pozitive, am dat pe Vasile Conta, N. Vaschide, V. Pârvan, doctor Babeş, doctorul Istrati, pe doctorul Levaditi care trăeşte la Paris şi apoi atâţia alţi învăţaţi cari ţin prelegeri la Sorbona şi în alte metropole din Apus, ca de pildă: d-nii profesori Dr. G. Marinescu, Pompeiu, Ţiţeica, doctorul Racoviţă cu institutul său de Speologie din Cluj, care este al doilea institut după cel dela Paris, apoi d-nii prof. N. Iorga, O. Densuşianu, S. Mehedinţi, I. Petrovici, ş. a.

Marele nostru pictor N. Grigorescu e destul de cunoscut în străinătate.

De asemenea, geniul lui G. Enescu este, poate, mai apreciat în străinătate decât la noi, şi e apreciat deopotrivă în Europa ca şi în celelalte continente, în deosebi în America de Nord.

In secolul al XIX-lea şi al XX-lea deci, putem spune că şi noi am intrat în concertul popoarelor civilizate, că şi noi am pus o pietricică la temelia, la postamentul culturii universale.

Dar, care este partea noastră de contribuţie în veacurile trecute? Am contribuit şi noi cu ceva la înflorirea şi răspândirea luminii şi a culturii universale?

La prima vedere, s'ar părea că, fiind un popor în faşă, cele două principate războindu-se între ele, fiind ca o insulă înconjurată de Slavi şi de alte popoare care ne duşmăneau, rupând orice legătură cu vechea civilizaţie romană şi căzând subt influenţa razei bizantine, natural, s'ar putea spune că n'am contribuit cu nimic la cultura europeană.

Noi n'am putut avea o epocă de efloresceţă a poeziei, aşa cum au avut-o trubadurii şi trouverii din Sudul şi Nordul Franţei. N'am avut poeţi ca Guido Guinizelli [1]), Guido Cavalcanti şi alţii cari pregătiseră terenul limbii şi al poeziei pentru apariţia lui Dante şi Petrarca

Noi n'am avut nici o Renaştere, nici o Pleiadă şi nici un Ludovic al XIV lea care să încurajeze şi să ia subt aripa sa ocrotitoare literele, ştiinţele şi artele.

Şi totuşi, partea noastră de contribuţie la menţinerea şi la propăşirea culturii şi a civilizaţiei e destul de însemnată.

Prin poziţia noastră geografică, noi am fost aceia care am asigurat desvoltarea culturii în Apusul Europei, pentrucă noi am fost zăgazul

1) Ovid Densuşianu, Dante şi latinitatea, Buc. 1921 pag. 35—38.

de care s'a lovit puhoiul de barbari, începând cu Goţii şi sfârşind cu Tătarii. Noi am ţinut pe loc revărsarea Turcilor în Europa şi fără de noi, nu s'ar fi putut desvolta cultura apusană. Noi am dat pe Mircea cel Bătrân, Ştefan cel Mare, Vlad Ţepeş, Ioan Vodă cel Cumplit, Mihai Viteazul ş. a. cari au fost stâlpii, atleţii creştinismului.

Dar, nu numai pe calea armelor şi a războaielor am jucat un rol însemnat în veacurile trecute.

După căderea Constantinopolului, când Bulgaria şi Serbia nu mai existau de un veac şi mai bine, iar Rusia încă nu se ridicase, patriarhii din Constantinopole, Alexandria, Ierusalim şi Antiohia veneau la noi, în principatele noastre, pentru ajutoare — şi toţi erau bine primiţi şi de Domni şi de boeri.

E demn de amintit în această privinţă Călătoria Patriarhului Macarie din Antiohia care vine în principatele noastre pe timpul lui Vasile Lupu şi Matei Basarab pentru *elemosini*, ajutoare pentru biserica creştină din Răsărit şi care spune că a fost foarte bine primit de Domni ca şi de boeri. Aceste însemnări de călătorie au fost scrise de însoţitorul Patriarhului Macarie din Antiohia, de Paul de Alep, în limba arabă, din care s'a tradus în englezeşte de Belfor, iar din l. engleză în limba română de d-ra Cioran. Acum în timpul din urmă, s'a făcut o traducere direct din limba arabă de d. profesor preot Radu dela facultatea de teologie din Chişinău.

Dar, Domnii noştri ajutau biserica creştină şi atunci, când nu ni se cereau direct ajutoare.

Aşa, aveau grijă în deosebi să trimită bani, să facă danii locurilor sfinte: Ierusalim, Sf. Munte, ş. a.

Intr'un studiu, tipărit in revista „Boabe de grâu“, d. Marcu Beza vorbeşte despre Petru Şchiopul, care dărueşte mânăstirii Sinai o sumă de bani, unde plănuia în vremuri grele să-şi caute un sălaş de retragere.

Intre diferite danii făcute de Domnii români acestei mânăstiri, d. Marcu Beza aminteşte pe Ieremia Movilă, după cum se vede din Evanghelia lui Ieremia Movilă dela 1598, dăruită Mânăstirii, apoi danii făcute de Vasile Lupu, Mihai Racoviţă şi în deosebi, de Constantin Brâncoveanu, al cărui portret l-a descoperit d. Beza şi despre care a vorbit la Academia Română în iarna trecută:

„Apoi am intrat într'o încăpere ce cuprindea în pereţi de jur-împrejur chipurile egumenilor repauzaţi ai mânăstirii. Arhiepiscopul Porfirios mi-a vorbit lămuritor despre toţi, şi deodată s'a oprit înaintea unuia, care nu făcea parte din serie: obrazul prelung, mustăţile întoarse şi pierdute în barbă, mantia blănită cu hermină, rezemându-şi pe o masă dreapta-i cu inel...

„Il recunoşti? făcu Arhiepiscopul. Apropie-te şi citeşte“.

In marginea de sus era scris:
Constantinus Brankovan
Supremus Valachiae Transalpinae
Princeps Aetis 42
A-o Dni 1696.

„Nu-mi venea să cred... Priviam, nu fără

simțimântul unei pioase înfiorări, de care părea să fie împărtășit și Arhiepiscopul: căci l-am auzit grăind:

„Să fi fost numai apărarea credinței sale, și daniile, și binefacerile numeroase... Dar el și-a jertfit și viața creștinătății. Vrednic, în adevăr... vrednic să fie trecut între sfinți[1])".

Tot d. Marcu Beza ne dă informațiuni exacte despre odoarele prețioase și daniile făcute de Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Bogdan Voevod, Petru Rareș, Ruxanda Lăpușneanu, Vasile Lupu, Neagoe Basarab, Doamna lui Matei Basarab, Maria Doamna lui Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu ș. a., mânăstirilor Zografu, Iviru, Hiliandar, Vatoped, Dochiariu, Lavra, Dionisiu, Cutlumas, Sf. Prodrom ș. a. dela Sf. Munte[2]).

Dar și pe calea tiparniței, ne-am dat contribuția noastră.

Așa, încă dela 1508, se tipăresc la noi multe cărți bisericești în limba slavonă și pentru Slavii din Sudul Dunărei, iar la 1637, în prefața Psaltirei slavonești, Matei Basarab spune cu mândrie că adresează cărțile sale bisericești „...drept credinciosului și evlaviosului neam al patriei noastre și altor neamuri înrudite cu noi după credință și având acelaș vestit dialect slovenesc ca limbă și cu deosebire Bulgarilor, Sârbilor, Ungrovlahilor, Moldovlahilor și celorlalte".

Se știe cât de mult ținea Const. Brânco-

---

1) Marcu Beza, Urme românești la Muntele Sinai și la Mânăstirea Sf. Sava.—Boabe de grâu, III, 1932 pag. 458.

2) Marcu Beza, Urme românești la Muntele Athos, Boabe de grâu. IV, 1933, p. 577—603.

veanu la strălucirea curţii sale, succesoare cum zicea el, curţii bizantine.

De aceea, între altele, Const. Brâncoveanu înfiinţează la 1689, o şcoală grecească la Bucureşti, având ca dascăli pe cei mai vestiţi profesori şi predicatori greci ca Teodor Trapezuntios, Sevastos Kymenites, Maiota, Cariofil ş. a.

Cu cheltuiala lui Const. Brâncoveanu, pela 1690, Meletie Syrigos, profesor şi protosinghelul marei biserici din Constantinopole, tipăreşte „Intâmpinare la principiile catolice şi la învăţăturile lui Chiril Lucaris“ (carte scrisă din îndemnul lui Vasile Lupu, pela 1642).

In Moldova, pe vremea lui Duca Vodă, pela 1680, din iniţiativa Domnului, învăţatul patriarh al Ierusalimului, Dositei, înfiinţează la Iaşi o tipografie grecească la Cetăţuia lângă Iaşi, socotită cea dintâi pentru cărţile greceşti din Orient[1]).

Acest Dositei, patriarhul Ierusalimului, care venea des în principatele noastre, şi care a fost ajutat rând pe rând de Duca Vodă, de Şerban Cantacuzino şi de Const. Brâncoveanu, tipăreşte cu cheltuiala lui Brâncoveanu între altele şi „*Manual împotriva rătăcirii calvineşti*“.

La 1699, la Snagov, Mitropolitul Antim Ivireanul tipăreşte în greceşte „*Mântuirea credinţei ortodoxe*“ a lui Petru Movilă şi „*Expunerea despre cele 3 virtuţi*“ de Visarion Macri din Ianina, cu o dedicaţie lui Const. Brâncoveanu de prof. Sevastos Kymenites din Trapezunt, în care atacă pe luterani, calvini şi pe iezuiţi.

---

1) G. Pascu, Ist. lit. rom. sec. XVII. p. 17—19. Iaşi, 1922.

Tot Antim Ivireanul tipăreşte, la noi, 2 cărţi bisericeşti în l. greacă şi arabă.

Acest Antim Ivireanul, Mitropolitul Ţării Româneşti, care a avut o moarte tragică la 1716, aducându-şi aminte de patria sa îndepărtată Iviria Caucazului, trimite din Bucureşti principelui Wakhtang, Guvernatorul Georgiei, Iviriei, pe un elev, un ucenic al său, pe Mihail, fiul lui Ştefan, deci pe Mihail Ştefanovici care tipăreşte la Tiflis o Evanghelie la 1709 şi un Liturghier la 1710 în limba georgiană, — şi desigur cu cheltuiala şi cu consimţământul lui Const. Brâncoveanu care apare astfel ca un Domn oblăduitor şi protector al creştinismului, ca unul care a tipărit cărţi bisericeşti nu numai pentru Români şi Greci ci şi pentru Arabi şi Georgieni.

Iată deci că şi noi am contribuit la propăşirea literaturii religioase în veacurile trecute.

Dar, deşi vremurile au fost vitregi, deşi împrejurările ne-au fost neprielnice, deşi Domnii şi boierii au fost de multe ori nesiguri de viaţa şi de avutul lor şi erau siliţi să pribegească în Turcia, în Polonia sau în Transilvania, după cum foarte bine spune Miron Costin în Voroava către cetitor din Letopiseţul Ţării Moldovei „...ce, sosiră asupra noastră cumplite vremuri de acum, de nu stăm de scrisoare, ci de grije şi suspinuri“, totuşi am dat şi învăţaţi, cari deşi scriu în limbi străine, totuşi sunt aportul sufletului, credinţei şi al culturii noastre româneşti.

Aşa, în primul rând, avem pe *Petru Movilă*, fiul lui Simion Movilă, Domnul Moldovei, în 1606.

Petru Movilă s'a născut în 1596 şi moare la 1646. Puternic impresionat de luptele care se dedeau între membrii familiei pentru tronul Moldovei, şi dotat cu vocaţia bisericească, P. Movilă schimbă hlamida de purpură cu haina modestă de monah [1]).

Ca şi ceilalţi fii de boieri, P. Movilă învaţă în Polonia, unde Movileştii jucau un rol mare. După moartea tatălui său în 1610, P. Movilă avu ca tutor pe cancelarul Stanislau Jolkiewski, apoi ca profesori şi protectori pe hatmanul Chodkiewicz pentru educaţia militară şi pe Mitropolitul Kievului, Iov Boreţki pentru educaţia religioasă.

Probabil că-şi completase studiile în Franţa şi Olanda. Intre altele, cunoştea bine l. latină şi greacă.

Intre 1622-1627 merge în pelerinaj la Lavra Pecerska din Kiev şi rămâne acolo pentru totdeauna.

La 1627, la vârsta de 31 de ani, era egumen, iar la 1633, când avea 37 de ani ajunse vestitul Mitropolit al Kievului, locul fiind vacant prin moartea fostului Mitropolit şi profesor al său, Iov Boreţki.

Petru Movilă ajuns Mitropolit al Kievului, a îmbunătăţit soartea tipografiei şi a înfiinţat un gimnaziu care mai târziu s'a transformat în Academie şi unde a întrodus *„umanismul occidental"* care avea la bază studiul limbii latine şi respectul profund pentru cercetarea ştiinţifică.

---

1) Sextil Puşcariu, Ist. lit. rom. Sibiu, 1930. pag. 96.

„La această Academie, ca limbi de predare în afară de latina, limba statului, a regatului polon, mai era slavona, limba Bisericii şi greceasca, limbii Bisericii din Constantinopole. In afară de teologia, cununa tuturor cunoştinţelor, se studia gramatica, filosofia, astronomia“ [1]).

La tipografia dela Lavra Pecerska, P. Movilă tipăreşte diferite traduceri slavoneşti ca Psaltirea, Acaftist, Nomocanon, Omiliile lui Dosoftei, etc., cărţi pentru trebuinţele clerului ortodox. Şi trebue să recunoaştem, că centrul ortodoxiei, prin activitatea culturală dela Pecerska Lavra, se mută oarecum dela noi, la Kiev.

In afară de aceste contribuţiuni culturale activitatea lui P. Movilă mai are o altă latură şi care este cea mai însemnată pentru soarta ortodoxiei întregi.

La 1629, Chiril Lucaris, fost patriarh al Constantinopolului, tipăreşte la Geneva o carte, un catechism intitulat „*Mărturisirea credinţei*“ (carte scrisă încă din 1621) şi prin care făcea anumite concesii Reformei lui Calvin.

La 1630, Mitropolitul Chievului Iov Boreţki, îndemnat de P. Movilă trimite o delegaţie la Teofan, Patriarhul Ierusalimului care se afla la Iaşi să-l întrebe ce atitudine să ia faţă de Catechismul lui Chiril Lucaris, dar n'a primit nici un răspuns.

Mai târziu însă, un sinod ţinut la Costantinopole în 1638 şi altul la 1640 constată apostazia şi a aruncat anatema asupra catechismului lui Chiril Lucaris.

La 1640, Petru Movilă, care era acum Mitropolitul Kievului, convoacă un sinod la Chiev,

1) N. Iorga, Ist. lit. rom. Buc. 1925. pag. 242

în Septemvrie 1640, şi după 10 şedinţe, doctrina lui Lucaris a fost condamnată şi atunci P. Movilă alcătueşte un nou Catechism, cunoscut subt numele de *„Mărturisirea ortodoxă“* sau *„Pravoslavnica mărturisire“* care e baza credinţei noastre ortodoxe.

Se crede că *Mărturisirea ortodoxă* a fost scrisă de P. Movilă în l. latină, apoi s'a tradus în greceşte şi s'a trimis Patriarhului din Constantinopole, Partenie, care a şi dat aprobarea cuvenită, în 1643. De oarece însă, se presupune că textul grecesc a rămas în arhivele patriarhatului ecumenic, din Constantinopole, P. Movilă redactează din nou „Pravoslavnica Mărturisire“ în l. polonă la 1643 şi apoi o traduse în ruseşte la 1645.

Dar P. Movilă nu şi-a uitat de fraţii săi din Moldova, n'a uitat pe Vasile Lupu şi pe Mitropolitul Varlaam care-l vizitase la Pecerska Lavra, la 1629.

Se ştie că aceea strălucită fondaţie religioasă a Moldovei, mânăstirea Tri Sfetitele, Trei Ierarhi din Iaşi, zidită de Vasile Lupu a fost terminată în Aprilie 1638, iar sfinţirea ei s'a făcut cu mare pompă în Mai 1639.

De oarece pictura bisericească nu mai era acum în floare în Orientul grecesc, Domnii Moldovei căutau în Rusia Moscovită meşteri iscusiţi de icoane şi zugravi aleşi de biserici. [1])

La 1641, când Vasile Lupu instalează tipografia la Mânăstirea Trei-Ierarhi din Iaşi, îndem-

---

Al. Lapedatu, Icoanele lui Barnovski-Vodă dela Moscova şi zugrafii Trei-Ierarhilor din Iaşi. Bulet. Comis. monum, istorice, 1912, pag. 114.

nat de Mitropolitul Varlaam, cere lui Petru Movilă să-i trimită slove, material necesar pentru tipografie, — şi P. Movilă se grăbi a-i trimite şi material pentru tiparniţă şi mai mulţi călugări, iar egumenul, superiorul mânăstirii Tri Sfetitele a fost Rusul Sofronie Pociaţki, fost rector al Academiei lui P. Movilă din Kiev.

Iar Varlaam, Mitropolitul Moldovei, scrie cu oarecare mândrie despre ajutorul primit dela Petru Movilă, fecior de Domn, în „Cuvânt către cetitoriu" din *Cartea românească de învăţătură* din 1643.

„Adunat-am din toţi tâlcovnicii sfentei evanghelii dascălii bisericii noastre. Şi deacă am scris, arătat-am Măriei Sale pravoslavnicului Domn Io Vasile-Voevodul.... grijind ca un stăpân bun de folosul oilor lui Hristos, nu numai pentru ceale trupeşti, ce şi pentru ceale sufleteşti, de unde singur Dumnedzău cu mâna sa cea puternică au arătat Măriei Sale spre acest lucru îndreptătoriu, prea sfinţitul părinte Petru Moghilă, fecior de Domn de Moldova, arhiepiscop şi mitropolit Chievului, Haliciului şi a toată Rosiia carele pre pofta Măriei Sale au trimes tipariul cu toate meşterşugurile câte trebuesc, spre care lucru Măria Sa Domnul ce scrie mai sus Io Vasile Voevodul... Domnul Ţării Moldovei, cheltuială nesocotită spre tot lucrul tiparnei au dat." [1])

Deşi la 1640, sinodul din Kiev condamnase Catechismul lui Chiril Lucaris, totuşi P. Movilă considera acel sinod din Kiev ca ceva local,

1) Mitropolitul Varlaam, Carte românească de învăţătură. Tiparul Domnesc — Mânăstirea a Trei-Sfetitele-Iaşi, 1643.

parţial. Condamnarea Catechismului lui Chiril Lucaris trebuia să fie mai impunătoare, trebuia făcută de toţi creştinii ortodocşi, reprezentanţii autorizaţi ai bisericii greceşti, ruseşti şi româneşti şi atunci P. Movilă ca Moldovean a ales Iaşii, capitala Moldovei, pentru ca astfel să poată lua parte şi Grecii şi Ruşii şi Românii.

Şi astfel, la 1641, se deschide Sinodul dela Iaşi care ţinu 9 luni, până în Septemvrie 1642.

La acest sinod, au venit 2 delegaţi ai patriarhului Partenie din Constantinopole, 3 delegaţi ai Mitrop. P. Movilă din Kiev şi delegaţii Moldovei; au lipsit delegaţii Munteniei din cauza duşmăniei dintre Vasile Lupu şi Matei Basarab.

Baza discuţiunilor Sinodului dela Iaşi a fost „Pravoslavnica Mărturisire“ *Orthodoxos omologhia*, „Mărturisirea Ortodoxă“ a lui P. Movilă, baza ortodoxiei din lumea întreagă — şi atunci, doctrina lui Chiril Lucaris a fost definitiv condamnată de toţi creştinii ortodocşi.

Despre personalitatea şi rolul jucat de P. Movilă în domeniul credinţei ortodoxe, d. Dragnea spune:

„Dacă poporul german a dat pe Luther, Francezii pe Calvin, neamul românesc a dat pe Petru Movilă, care stă pe acelaş plan de valori, dar în perspectivă opusă. „E drept, fiul lui Simion Movilă şi al evlavioasei Marghita este mai şters, abia se profilează pe fresca istoriei europene: el n'a dat naştere unei doctrine în — *ism*, ca Luther şi Calvin. Cei doi reformatori au ştiut să scoată, ca să transpună în ordinea religioasă ce este mai psichologic în noi: fiecare dintre noi putem afla un luteran

sau un calvinist. Dar Petru? Fiind în cuvântul creştinismului originar, nici el nu este ca el: nu insul natural e centrul său, ci autoritatea milenară a învăţăturii, pentrucă el nu caută pe om în creştinism ci creştinismul în om. In măsura în care Petru Movilă a reacţionat asupra variaţiunilor protestante şi s'a supus smerelnic autorităţii şi comunităţii jertfind *individualul*, în aceeaşi măsură şi-a subscris însuşi reducţiunea în cadrele istoriei seculare.

„Odată cu îndoctrinarea ortodoxiei, mai constatăm un fenomen cultural: particularizarea naţională a latinităţii, sustrasă deosebit de sub imperiul papal. Părintele *Mărturisirii Ortodoxe* este şi iniţiatorul curentului latinizant, susţinut în Muntenia de ajutorul lui Movilă, Udrişte Năsturel, care, înainte de cronicarii moldoveni, vorbeşte de înrudirea limbei latine cu limba Românilor. (P. P. Panaitescu, L'influence de Pierre Mogila dans les Principautés roumaines. Paris, 1926, pag. 46 şi 83). Aşa dar, ortodoxismul religios n'a împiedecat pe Movilă să fie în Răsărit marele reprezentant al Occidentului latin, independent de catolicism. Pe lângă *conştiinţa latină*, conciliată cu moştenirea bizantină, al doilea factor care naţionalizează ortodoxia la Români, de îi dă specificitatea neamului este *fundamentarea pe popor*, încât Varlaam executor cărturăresc al lui Movilă, scrie într'o limbă literară, predoslovie la Creangă. Opera literară a reformaţilor în Occident, la Români o traduc în fapt ortodocşii, constituind prima zestre literară de limbă, până la li-

teratura poporală a romanticilor." [1])

Cartea lui Petru Movilă, *Mărturisirea ortodoxă* trebuia să se tipărească la noi în greceşte, dar din Lemberg, de unde se ceruseră slove greceşti, nu ni s'au trimis. Cărţi greceşti nu apar în Moldova decât dela 1682. De aceea *„Intâmpinarea la principiile catolice şi la Catechismul lui Chiril Lucaris,"* carte scrisă în greceşte de Meletios Syrigos din îndemnul lui Vasile Lupu, nu s'a tipărit decât la 1690, la Bucureşti şi cu cheltuiala lui Const. Brâncoveanu.

Iată ce spune d. N. Iorga despre însemnătatea lui P. Movilă :

„Pentru cultura bisericească în Rusia, Petru Movilă are o covârşitoare însemnătate. Oamenii cărturari şi harnici erau foarte rari în provinciile ruseşti ale Poloniei, şi mai rari în Moscovia : călugări de rând, ei nu făcuseră nici o şcoală deosebită şi veneau în Scaunele ierarhice, fără altă pregătire decât sfinţenia lor, când era, şi meşteşugul lor de a-şi apăra situaţia împotriva acelor ce ar fi dorit-o pentru dânşii. Vlădică şi om învăţat nu erau noţiuni care ar fi trebuit neaparat să se lege între ele. Acum Petru Movilă făcea din Mitropolia şi din chinoviile dela Kiev nişte purtătoare de lumină, nu numai pentru cler, ci pentru oricine voia să se instruiască fără a părăsi sau primejdui legea sa pravoslavnică.

„Pentru soarta ortodoxiei în părţile ruseşti supuse regelui polon, venirea lui în tronul ar-

1) Radu Dragnea, Spiritul românesc creator, „Gândirea", VII pag. 165.

hiepiscopal a fost o întâmplare minunată şi mântuitoare"[1]).

Iar învăţatul rus Venelin spune despre P. Movilă:

„E întrebarea, care dintre cei doi bărbaţi cu numele Petru este reformatorul îndrăsneţ al imperiului rusesc şi căruia prin urmare i se cuvine titlul istoric de „mare", Petru I. împăratul Rusiei, sau Petru Movilă?" [2])

*
* *

Dar, nu numai în domeniul literaturii religioase ortodoxe ne-am dat tributul nostru.

Miron Costin, (1633-1691), marele nostru cronicar aparţinea unei familii cu mare trecere în Polonia. De aceea şi Miron Costin la vârsta de 5 ani era *şleahcic*, nobil, şi de aceea i s'a îngăduit să urmeze la şcoala Iezuiţilor din Bar, Podolia, unde învăţau copiii nobililor poloni.

Din cauza vremurilor turbure şi a deselor schimbări de Domni şi a rolului cel mare pe care-l jucau Costineştii, Miron Costin e silit să petreacă mai mult timp în Polonia, până când subt Const. Cantemir se întoarce pentru totdeauna în Moldova, pentruca mai târziu, în 1691, să fie omorît tot din ordinul lui Const. Cantemir, după cum povesteşte foarte duios I. Neculce.

Miron Costin a scris în limba română o poemă moralo-filosofică „*Viaţa lumii*" apoi, „*Despre originea romană a Românilor*", versuri

1) N. Iorga. op. c. pag. 242.
2) S. Puşcariu, op. pag. 96, c.

tipărite la sfârşitul Psaltirii lui Dosoftei, Uniev, 1673, şi încă vreo câteva versuri *„Stihuri împotriva Zavistiei“*.

In proză, în l. română, cea dintâi lucrare scrisă de Miron Costin este *„Letopisețul Țării Moldovei“*, continuarea Letopisețului lui Gr. Ureche, dela Aron-Vodă până Dabija-Vodă.

Apoi, mai târziu, dupăce se întorsese din Polonia, subt Const. Cantemir, după 1686, deci aproape de sfârşitul vieții sale, scrie: *„Cartea pentru descălecatul dintâi al Țării Moldovei şi a neamului moldovenesc“*.[1])

Să amintim şi lucrarea: *„Mironis Costini Chronicon Terrae Moldaviae ab Aarone Principe“* care este o versiune latină a *Letopisețului*, traducere probabil făcută de fiul său N. Costin, şi descoperită de E. Barvinski în muzeul Czartoryski din Cracovia.

Dar iubirea cea mare de țara sa, de Moldova, şi împrejurările grele de atunci, veleitățile Polonilor de a se întinde până la Dunăre, l-au făcut pe Miron Costin ca, înainte de a da în vileag în limba română *„Cartea pentru descălecatul dintâi al Țării Moldovei“*, s'o prelucreze şi s'o traducă în limba polonă, pe care a trimis-o unui prieten al său Al. Matzysiski s'o prezinte Regelui polon. Titlul ei este: *„Cronica ziem moldawskich i multanskich“* Cronica Moldovei şi a Munteniei[2]).

In această cronică, Miron Costin se ocupă

1) M. Costin, De neamul Moldovenilor... Ed. C. Giurescu. Buc. 1914.

1) I. Bogdan, Cronici inedite atingătoare de Istoria Românilor, Buc. 1895.

despre Dacia, despre şanţul Troian, despre al doilea descălecat al Moldovei şi al Munteniei, despre oraşele, apele Moldovei, etc. Apoi vorbeşte despre religia şi limba română care derivă din limba latină stricată. Aminteşte despre originea comună a tuturor Românilor: Moldoveni, Munteni, Ardeleni, Maramureşeni şi chiar Cuţovlahi.

Prin diferitele misiuni diplomatice pe care le-a avut, Miron Costin este cronicarul care străbate toate regiunile locuite de Români: Ardealul, Maramureşul, Ţara Românească şi Banatul; deci, era foarte firesc să aibă conştiinţa, ideea unităţii naţionale, idee pe care o găsim şi în scrierile sale în limba română.

Dar, cum şi de unde avea el cunoştinţă despre Cuţovlahi despre care spune că „sunt o colonie romană de aceeaşi limbă cu noi şi cu mult mai apropiată de limba italiană de cât vorba noastră? ".

După d. D. Găzdaru, Miron Costin îşi va fi luat informaţiunile despre Aromâni dela Mitropolitul Dosofteiu care era de origină macedoromână. Bazat pe originea numelui de familie şi pe aromânismele din scrierile lui Dosofteiu, d. Găzdaru ajunge la concluziunea că Mitropolitul Moldovei era Aromân şi că el ar fi informat pe cronicar despre Cuţovlahi.

„Aceste urme din graiul macedoromân în limba lui Dosofteiu întăresc ipoteza pe care o fac cu privire la originea lui macedoromână, ipoteză sprijinită şi cu alte probe istorice, filologice şi deductive".

„O altă probă pentru originea macedoromână a lui Dosofteiu se poate scoate din in-

terpretarea unor pasagii din Miron Costin. Acest cronicar e cel dintâiu Dacoromân care dă ştiri despre Românii din Sud. Din chipul cum vorbeşte despre Cuţovlahi se vede că aceste informaţii le-a cules pe cale de conversaţie dela vreun Macedoromân. Nu este exclus ca informatorul lui să fie chiar Dosofteiu, cu care de altfel se găsea în bune raporturi". Astfel Miron Costin scrie 18 versuri despre originea latină a Românilor pe ultima pagină a Psaltirii în versuri a lui Dosofteiu"[1]).

De altfel să ne gândim că şi celălalt mare învăţat din Muntenia, cronicarul Stolnicul Const. Cantacuzino vorbeşte în lucrarea sa *„Istoria Ţării Rumâneşti“* despre Cuţovlahi pe cari îi cunoscuse de aproape la Veneţia, unde se găseau negustori aromâni şi unde a petrecut câtăva vreme Stolnicul Const. Cantacuzino care-şi făcea studiile la Padova,— după cum a arătat d. Iorga într'o comunicare făcută la Academia Română.

Capitolele din *Cronica* în limba polonă privitoare la religie şi limbă, abia sunt amintite în *Cartea pentru descălecatul dintâi..* în limba română. Miron Costin a insistat mai mult în Cronica în limba polonă ca să atragă atenţiunea Polonilor asupra originei noastre latine şi asupra unităţii neamului nostru.

In urma dorinţei regelui Ioan Sobieski III, Miron Costin îşi preface Cronica în versuri polone subt titlul de: *Mirona Kostyna Kanclerza ziemi Moldawskiej, Opisanie ziemi Moldawskiej wierzem „Descrierea Ţării Moldovei în ver-*

1) D. Găzdaru, Contribuţii privitoare la originea, limba şi influenţa Mitrop. Dosofteiu, Iaşi, 1927, pag. 8 şi 12.

suri de M. Costin, Cancelarul Țării Moldovei". (B. P. Hasdeu: Arhiva istorică, 1865, și M. Kogălniceanu, Letopisețele....; V. A. Urechia, Operele lui M. Costin, 1888).

Poema e scrisă la 1684 Iulie, deci după întoarcerea dela depresurarea Vienei și e dedicată „Prea luminatului și nebiruitului Domn al Sarmaților" Ioan III, cu mila lui Dumnezeu, regele Poloniei, mare cneaz al Litvaniei, Rusiei, Prusiei, Mazoviei, Kievului, Voliniei, Podoliei, Smolenskului,... Domnului Domn mie milostiv și binefăcător".

Pe lângă ideile din „*Cronica*" sa, mai găsim în această poemă unele cunoștințe datorite călătoriilor sale. Cu prilejul diferitelor expedițiuni și misiuni, M. Costin vizitând Muntenia, Transilvania și Maramureșul, face unele observațiuni foarte interesante asupra constatărilor făcute. Așa, ne spune că cel mai frumos graiu și care se apropie mai mult de l. italiană e graiul din Făgăraș, unde Românii sunt în număr așa de mare, zice el—încât se pare că n'ar fi emigrat în Muntenia și Moldova.

Această poemă e în versuri de 13 silabe în felul poemelor istorice polone și a fost mult gustată în sec. al XVII-lea și al XVIII-lea. Cărțile lui Miron Costin in limba polonă sunt cele dintâi scrieri, scrise de un Român într'o limbă străină despre Principatele noastre.

Despre însemnătatea acestor scrieri ale lui Miron Costin în limba polonă, iată cum se pronunță d. Iorga:

„Cartea scrisă în polona elegantă pe care n'o uitase, cu toată lipsa de practică, bunul șco-

lar al şcolilor polone, a trebuit să circule la Curte într'o vreme când problema românească era palpitantă, când vechile visuri de întindere a Poloniei până la Dunăre înviaseră după succesele creştine din 1683. După dorinţa regelui, scriitorul moldovean, care era şi poet, un poet prin simţire totdeauna, un poet prin forma literară pe care o adopta uneori, Miron Costin îşi prefăcu lucrarea şi o dedică lui Sobieski"[1]).

Iar d. P. P. Panaitescu, vorbind despre scrierile în l. polonă ale lui Miron Costin, spune: „Dintre toate scrierile lui Miron Costin cea mai importantă din punct de vedere literar, care ocupă un loc de cinste în literatura polonă este Poema Polonă despre originile Românilor, singura scriere literară în limba polonă a unui Moldovean. Istoricii literari poloni de azi o pun alături de cele mai bune scrieri ale literaturii polone din veacul al XVII-lea"[2]).

Autorii citaţi de d-l P. P. Panaitescu sunt: A. Brükner, *Versuri istorice*, 1893 şi W. Wieicki, M. Costin în *Revista Universală*, 1897.

Iată deci, cum prin Miron Costin am contribuit şi noi la evoluţia estetică a limbii şi a versificaţiei polone.

*
* *

Spătarul **Nicolae Milescu** este un alt mare învăţat pe care l-am dat culturii universale.

Până acum câţiva ani, N. Milescu era cunoscut din cronica lui Ioan Neculce, din studiile

---

1) N. Iorga, op. c. pag. 336.

2) P. P. Panaitescu, Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor „Gr. Ureche şi M. Costin", Buc. 1925. p. 123.

şi traducerile lui B. P. Hasdeu, dintr'un studiu al lui Em. Picot ş. a., ca un om cu o cultură mai deosebită decât aceea a contimporanilor săi. Dar, dela 1919, când învăţatul Baddeley îşi tipăreşte la Londra cartea sa în două volume despre *Rusia, Mongolia şi China,* şi dela cercetările mai nouă ale d-lor P. P. Panaitescu, C. C. Giurescu, Em. Grigoraş ş. a., N. Milescu apare ca un învăţat fără seamăn pentru epoca sa.

Nicolae Milescu s'a născut în 1636, la Mileşti, moşia părintească din judeţul Vaslui. Se pare că tatăl său a fost Grec din Peloponez şi se numea Gavrilă şi de aceea scriitorul nostru, în Rusia, îşi zicea Nicolai Gavrilovici Spatari.

Em. Picot, cel dintâiu a susţinut că familia sa era originară din Laconia, bazându-se pe tratatul *Enchiridion sive Stella orientalis....*, care e semnat de Nicolao Spadario Moldavo-Lacone[1]).

Gavrilă, căsătorindu-se cu o Româncă, primi rangul de boier şi, ca un om cu dare de mână şi, poate, datorită originii sale, îşi trimite pe fiul său, Nicolae Milescu la *„Şcoala cea mare"* din Constantinopole, a vestitului învăţat Gavril Vlassios, unde a studiat filosofia, istoria şi literatura.

Se crede că a studiat şi la Padova, în Italia, unde învăţase şi Stolnicul Const. Cantacuzino.

Intors în ţară, s'a făcut repede cunoscut prin multele sale cunoştinţe.

---

1) Emile Picot, Notice biographique et bibliographique sur Nicolas Spatar Milescu, Paris, 1883, pag. 2.

Era, cum spune I. Neculce, „prea învăţat şi cărturar şi ştia multe limbi : elineşte, slovene-şte, greceşte, turceşte, latineşte şi italieneşte", şi de aceea îl vedem grămătic subt Gheorghe Ştefan în 1653, apoi spătar şi mare spătar subt Grigore Ghica.

N. Milescu a jucat un mare rol pe timpul lui Gheorghe Duca-Vodă şi apoi, subt Ştefăniţă Vodă (1659-1661), fiul lui Vasile Lupu, ajungând a fi secretarul şi tovarăşul Domnului Ştefăniţă ; juca chiar în cărţi cu Domnul — spune Neculce.

Ştefăniţă-Vodă învăţase de asemenea la *Şcoala cea mare* a lui Vlassios din Constantinopole.

Nicolae Milescu, om foarte învăţat şi — cum foarte bine îl arată Neculce—bogat şi ambiţios, ajuns la cele mai înalte onoruri şi dându-şi seama de superioritatea sa, probabil că s'a gândit să ajungă şi Domn.

In timpul acela, rivalul lui Ştefăniţă-Vodă, Constantin Şerban mazilit de Turci din domnia Munteniei, se afla în Polonia,

N. Milescu îi propune să lucreze împreună şi să-l aducă pe Tronul Moldovei. Costantin Şerban însă, l-a denunţat şi a trimis scrisoarea lui Ştefăniţă-Vodă, iar acesta înfuriat i-a tăiat sgârciul nasului, şi de atunci i-a rămas numele de Nicolae Cârnul.

„După aceea, spune Ioan Neculce [1]) Nicolai Cârnul au fugit în Ţara Nemţească şi au găsit acolo un doftor de-i tot slobozia sângele

1) M. Kogălniceanu, Letopisiţile Ţării Moldovii, t. II, Iaşi, 1845. pag. 210,

din obraz şi-l boţia la nas, şi aşa din zi în zi sângele se închega, de i-au crescut nasul la loc, de s'au tămăduit... Iar când au venit aice în ţară la domnia lui Ilieş Vodă, numai de abia s'au fost cunoscând nasul că-i tăiat".

D-l P. P. Panaitescu crede că tăierea zgârciului, sluţirea ar fi făcut-o Iliaş Vodă.

N. Milescu se duce în Muntenia, unde domnea Grigore Ghica (1660-1664), o rudă a sa şi de aci e trimis la Constantinopole, ca agent diplomatic, capuchehaia.

In tot timpul cât a stat in ţară, N. Milescu a vizitat arhivele mânăstirilor şi în deosebi acea a mânăstirii Neamţului, strângând documente şi tradiţii de care s'a folosit pentru cartea sa: *„Istoria despre sfânta icoană a prea sfintei noastre stăpâne Născătoare de Dumnezeu, scrisă la mânăstirea Neamţului, 1655"*.

Tot la mânăstirea Neamţului a găsit corespondenţa dintre Ioan Paleologul şi Alexandru cel Bun.

N. Milescu e cel dintâi scriitor care a avut fericita inspiraţie de a cerceta arhivele noastre în secolul al XVII-lea.

O altă carte bisericească, tradusă de Milescu este: *„Carte cu multe întrebări foarte de folos pentru multe trebi ale credinţei noastre"*.

Iar acum, când se afla la Constantinopole, traduce din greceşte *Biblia*, de care s'au folosit traducătorii *Bibliei lui Şerban Cantacuzino*, din 1688.

Apoi, N. Milescu pleacă la Berlin, la Curtea lui Friedrich Wilhelm, marele elector al Bran-

demburgului care acorda protecția sa învățaților străini. Aci, la Brandemburg, s'a ocupat cu istoria, teologia, limba latină și tot aci a găsit un medic care i-a refăcut nasul, după cum povestește și Neculce.

Din Brandemburg merge la Stetin, capitala Pomeraniei, unde stă mai multă vreme și unde se afla în exil fostul Domn Ștefan Gheorghe.

La 1666, N. Milescu e trimis de Ștefan Gheorghe la Stockholm pentru a-i susține interesele la Curtea regelui Suediei, Carol XI-lea și la Paris, la Curtea lui Ludovic al XIV-lea. La Stockholm și la Paris scrie în latinește și grecește cărți lămuritoare asupra ortodoxismului, studii asupra divergențelor în materie de religie, — era în discuție *„Mărturisirea Credinței"* a lui Chiril Lucaris. Cea mai însemnată din aceste lucrări este *„Enchiridion" sive Stella orientalis Occidentali splendens"*, 1667, *„Manual sau Stea răsăriteană strălucind în Apus"*. Milescu fusese rugat să scrie această lucrare, ca unul care învățase la Constantinopol și scrisese diferite cărți religioase. E singura lucrare care și-a văzut-o tipărită.

La Stockholm e în relațiuni cu Ministrul Franței, diplomatul de Pomponne, ajuns mai târziu Ministrul afacerilor străine sub Ludovic al XIV-lea — „care era uimit de acest om venit dinspre țara tătărească să cunoască atâtea limbi și să se priceapă la toate".

Gheorghe Ștefan moare la Stetin în 1668, și atunci N. Milescu se întoarce în Moldova; dar acum, nu mai găsi aci atmosfera, împrejurările prielnice de altă dată, și de aceea vedem

că iarăşi apucă drumul pribegiei, dar de astă dată, nu în spre Apus, ci în spre Răsărit, în Rusia.

La 1672, îl găsim pe Milescu la Moscova, unde s'a bucurat de protecţia prinţului Vasile Vasilievici Galiţin şi a nobilului Artimon Sergeiev, Matveiev, prin ajutorul cărora i se dădu un loc de interpret, traducător la Biroul Ambasadorilor dela Curtea ţarului Alexis Mihailovici. Nobilul Artimon Matveiev îi încredinţă educaţia fiului său Andrei.

Pentru elevul său, N. Milescu a compus şi a tradus mai multe cărţi didactice. Aşa, scrie un „*Dicţionar greco-latino-rus*", despre care E. Picot spune că a rămas neterminat; apoi scrie „*Aritmologion*" un fel de enciclopedie matematică, religioasă şi filosofică.

„Subt titlul de mai sus, care însemna un simplu manual de calcule, inspirându-se din mici tratate care se întrebuinţau în şcolile greceşti, dăduse un fel de enciclopedie matematică, religioasă şi filosofică. Citaţiunile din Evanghelie, din Sf. Părinţi şi din autori profani ai antichităţii serveau, erau destinate studenţilor. Partea dela sfârşit, consacrată eticei era alcătuită din exemple împrumutate privitoare la virtuţile împăraţilor". [1])

Din porunca ţarului Alexis Mihailovici scrie „*Hresmologion*" sau *Cartea profeţilor*, un comentariu teologic al vedeniilor profetului Daniel. Apoi a scris „*Vasiliologion*" o cronologie a celor mai însemnaţi împăraţi ai lumii, o traducere despre „*Cartea Sibilelor*", „*O descriere a Sf. Sofii din Constantinopole*" şi altele.

1) Em. Picot, op. cit. p. 17.

Dar lucrările cele mai însemnate ale Spătarului N. Milescu, acelea care i-au asigurat un nume universal, sunt în număr de trei. Intr'una se cuprind notele sale de călătorie dela Moscova până la Peking, un fel de jurnal de călătorie; a doua despre Descrierea Chinei, iar a treia cuprinde notele, însemnările şi observaţiunile sale dela Peking la Moscova.

N. Milescu, om foarte învăţat, un adevărat poliglot şi cu mare trecere la Curtea ţarului, la 1674, prin mijlocirea protectorului său A. Matveiev este însărcinat cu o misiune în China.

„Scopul misiunei era să se ducă la Gantimur, prinţ tonguz din China, care pela 1661 venise în Rusia cu vreo 40 de oameni, trecuse la creştinism şi se stabilise la Nercinsk, în Siberia — şi să-l asigure pe acest prinţ de protecţia ţarului; iar în al doilea rând, scopul delegaţiei era stabilirea relaţiunilor comerciale la care ţarul Alexis Mihailovici ţinea foarte mult". [1])

In primăvara anului 1675, în posesiunea scrisorilor date de ţarul Rusiei şi adresate fiului Cerului, N. Milescu părăseşte Moscova. Era însoţit de câţiva Greci şi funcţionari dela Biroul Ambasadorilor din Moscova. Ajungând la Tobolsk, îşi mai ia ca însoţitori câţiva nobili, un preot, tâlmaciu şi mai mulţi servitori cazaci călări. Din Tobolsk trece prin Ieniseisk, ajunge la Irkuţk, unde întâlnindu-se cu prinţul Gantimur, îşi ia informaţiuni despre China şi după o călătorie de un an ş câteva luni, N. Milescu ajunge cu ambasada, cu însoţitorii săi, în luna Mai,

1) G. Pascu, op. c. pag. 89.

la Peking. Aci, Milescu a fost primit în audienţă de fiul Cerului cu mari onoruri.

Cronicarul I. Neculce povesteşte astfel: „Şi l-au trimis împăratul Alexis Mihailovici sol la marele împărat al Chitailor, de au zăbovit la Chitai vreo doi trei ani. Şi au avut acolo multă cinste şi dar dela marele împărat al Chitailor şi multe lucruri de mirat au văzut la aceea împărăţie a Chitailor, şi i-au dăruit un blid plin de pietre scumpe şi un diamant ca un ou de porumb". [1])

La Peking, N. Milescu stă vreo trei luni, în care timp se străduește să înveţe limba chineză şi să pătrundă în sufletul poporului chinez.

In toamna anului 1676, Milescu părăseşte Pekingul, având o scrisoare din partea Fiului Cerului către ţar — şi ajunge la Moscova, la începutul anului 1678.

Toată călătoria a durat aproape trei ani.

Scrierile lui N. Milescu traduse din ruseşte şi în greceşte erau isvorul cel mai însemnat pentru cunoaşterea Asiei, a Chinei, iar harta lucrată de dânsul a fost folosită de geografii de mai târziu.

Invăţaţii contemporani, între cari şi învăţatul filosof, teolog şi matematician Leibnitz socotea pe N. Milescu ca o autoritate în chestiunile privitoare la extremul Orient, numindu-l *„vir polyglottus et pereruditus" Spatarius, Baron Spatarius..*

Iată cum apreciază d. I. Simionescu aceste scrieri ale lui N. Milescu:

„Meritul lui cel mare însă este acela de a

1) M. Kogălniceanu, Letopisiţele Moldovei, t. II, Iaşi 1845 p. 210

fi fost cel dintâi explorator ştiinţific al Siberiei, „descoperind" drumurile lesnicioase ce duc la Peking. Nu întreprinde simple expediţiuni, caşi cazacii de dinaintea lui, cum a fost Baicof, care se întoarce fără nici un rezultat. Işi pregăteşte metodic călătoria de aproape trei ani, asemănându-se astfel marilor exploratori moderni.

„Are curajul unui Marco Polo şi isteţimea unui Sven Hedin. Nu apucă la drum întovărăşit numai de cazacii trebuitori pentru apărare; îşi iea un medic, un cunoscător de pietre preţioase caşi un „alchimist" un om de ştiinţă. Pentru orientare şi rădicare cartografică, are diferite instrumente, un astrolob. Inainte de a purcede la drum, ceteşte tot ce s'a scris până la el asupra Chinei, iar cât stă în Tobolsk pune să i se traducă din olandeză, „*Călătoria* lui van Horn. In toate dă dovadă că e un spirit ştiinţific şi cu metodă modernă de cercetare.

„Pas cu pas, zi cu zi, străbătând aproape 6000 km. dela Tobolsk şi până la Peking, tot ce vede, însemnă. Alcătueşte astfel „Jurnalul de călătorie" tradus în parte şi în româneşte. Dă toate amănunţimile: aşezările omeneşti, distanţa dintre ele, natura râurilor, învinge repezişurile Tunguscăi caşi Stanley pe ale Congului; el e cel dintâi adevărat explorator al lacului Baical. Străbate munţii care despart Siberia de Mongolia, trece pe la marginea de răsărit a deşertului Gobi, taie Mongolia în curmeziş. E şi etnograf, observând obiceiurile popoarelor primitive ce-i ies în cale". [1])

Despre Ostiaci, popor indigen, blajin care

I. Simionescu, Oameni aleşi. Buc., 1926 p. 14.

trăia în mijlocul naturii, Milescu scrie: „Ostiacii se hrănesc cu peştele care-l usucă sau îl fierb. Sare şi pâine ei nu cunosc; se hrănesc numai cu peşte şi cu rădăcinile unei plante care se numeşte *sanca*, pe care o adună vara, o usucă şi apoi iarna o mănâncă. Ei locuesc în iurturi, corturi purtătoare".

„Religiunea acestora este aceasta: au meceturi în care sunt idoli sculptaţi de argint, aramă ori de lemn, de diverse forme. Se închină stând jos, se pun în extase şi dănţuesc; iar când ucid în pădure un urs, îl tărăsc în curte şi în casă, şi trăgând cu arcurile, înfig în el săgeţi, şi-l bat şi sar şi joacă, zicând că se roagă lui Şeitan (diavolul), care, cred ei, merge din iurt în iurt".

Iată o descriere frumoasă şi plastică, într'un stil viou despre fluviul Obi.

„Mare şi vestit este fluviul Obi, cunoscut de toţi geografii din timpurile vechi şi moderne, ca hotar între Asia şi Europa. Nu este nici un alt fluviu pe lume care să-l întreacă în mărime şi adâncime, afară doar de Amur. Dar geografii nu-i cunosc decât numele şi gura lui, unde se varsă în Mare. Care sunt isvoarele lui şi ce popoare trăesc pe ţărmurile lui nu le ştiu ci descriu fals, nume de oraşe şi noroade, care nu se găsesc nici cum în regiunea Obului.

„Obi este un râu foarte lung, căci isvoarele lui sunt în stepele din sud, iar gura lui în Oceanul îngheţat. Adâncimea lui iarăşi e mare, căci când e furtună face valuri ca şi marea. Fundul

lui nu este pietros, iar țărmurile sunt de pământ fără stânci.

„Are mulți pești, mai cu seamă nisetri și un alt soiu de pești numit Muksun, bun la gust; se cunoaște că vine din mare. Așa de mult pește ce este în el, bun și gras, ca în nici un alt râu. Numele lui pare a fi păgânesc, deși latinește tot Obi se spune ; Tătarii îi zic Amor. De o parte și alta a lui sunt păduri întinse, din stepă și până la mare. Munți înalți însă nu are, afară de cei numiți Kriaz, care când se apropie de țărm, când se depărtează ; aci sunt mai înalți, aci mai joși. Pe ei cresc păduri și felurite plante, iar ei se întind ca un brâu departe în câmpii, de nici nu se știe unde ajung.

„Apa lui Obi este albicioasă și tulbure, nu ca altor râuri, din pricină că vine din bălți. Nu este prea năvalnică, cum sunt râurile stâncoase, dar nici lină ; în unele locuri e mai repede, afară de acolo unde adâncimea e mai mare. Geografii din neștiință spun că Obi ar forma hotarul dintre Asia și Europa ; ei se amăgesc crezând că isvoarele Donului nu sunt departe. Acum însă se știe că sunt departe și la mare distanță unele de altele. Dar, după această descriere, să urmăm iarăși călătoria noastră".[1])

Despre Mongoli, prin ale căror iurturi —sate— trecuse, N. Miclescu scrie :

„Mongolii locuesc de jur împrejur, peste tot locul, în mare număr. Ei fac comerț cu Cazacii, cărora le vând cai, cămile și alte animale, precum și tot felul de marfă de Kitaia ; iar dela Ruși cumpără samuri și alte lucruri rusești.

1) I. Simionescu, Lecturi geografice, Buc. 1925 p. 10

„Neamul acesta este foarte mare; începe dela râul Amur, din câmpie şi se întinde între Kitaia şi Siberia, până în ţara Buharilor şi în Indii“[1]).

„Tot ce se vede în Peking, — spune d-l I. Simionescu, — este redat în chip colorat. Textul de acum 300 de ani se poate ceti cu plăcere şi azi, după cum viguroasele lui însemnări zilnice sunt atât de minuţioase, în cât au servit lui Baddeley, ca să corecteze chiar unele hărţi moderne. Preocuparea ştiinţifică a adevăratului explorator se deduce şi din grija ce a avut de a da o hartă a ţinuturilor călcate de el. Ea a fost folosită de iezuitul Avril în *Voyage en divers Etats d'Europe et d'Asie*, publicată la Paris.

„Geograf prin activitate, explorator metodic, simte nevoia de a arunca o privire generală asupra cunoştinţelor căpătate în drumul lung, împlinită cu relatările altora. Astfel scrie *Descrierea Chinei*, o lucrare apreciată pe vremea lui; a fost cetită, păstrându-se până azi multe copii în arhivele ruseşti. Inainte de războiu a fost tipărită de Ruşi la Kazan într'o ediţie de lux. Cercetătorii ruşi spun că în întregime este opera lui Milescu; Baddeley e de părere că e o prelucrare, după opera lui Martini *Situs provinciarum imperii Sinici*, tipărită la Amsterdam în 1655. Adaogă însă, că multe capitole sunt originale. Aşa e descrierea fluviului Amur, drumurile ce duc în China, obiceiurile din Peking cât şi boeriile obişnuite dela Curtea chineză. Este deci o operă de sinteză, aşa cum se alcă-

I. Simionescu, N. Milescu în China 1926.

tueşte şi azi din cercetările proprii, dar şi după ale altora"[1]).

Dar, deşi scrierile lui N. Milescu au făcut vâlvă şi au fost cetite, totuşi au rămas în manuscris în arhivele din Moscova. Invăţatul englez John Baddeley care s'a ocupat cu viaţa şi opera lui Milescu şi care dă în traducere o parte din *Călătoria sa în China*, spune că netipărirea operelor lui Milescu se datoreşte oarecum geloziei politice şi naţionale a Ruşilor cari nu vedeau cu ochi buni ca un pribeag moldovean să fie socotit printre eruditii vremii. „A fost nenorocul Spătarului, şi nicidecum greşeala lui, că datorită mai întâi geloziei politice şi naţionale a Ruşilor mai mult de cât neglijenţei şi indiferenţei lor, scrierile lui geografice au rămas vreme de 2 veacuri îngropate în arhivele din Moscova pentru a fi salvate şi aduse la lumină în anii din urmă de către prietenul meu Arsenieff".

Despre anii din urmă ai vieţii lui N. Milescu nu se cunosc date sigure, doar că a murit la 1708, după cum susţine şi I. Neculce, înconjurat de stima ţarului Petru cel Mare, a miniştrilor şi a tuturor învăţaţilor din Rusia.

Scrierile lui Milescu despre China au fost cunoscute şi în Principatele noastre.

La 1689, Patriarhul Ierusalimului, Dosoftei, aşezat în ţările noastre, trimite lui N. Milescu o scrisoare prin care îi cere o Descriere a Chinei. Iar după câţiva ani, nepotul lui Dosoftei din Ierusalim, Hrisant Notaras, trimis la Moscova

1) I. Simionescu, op. cit. pag, 15.

pentru ca să cumpere slove pentru tipografia lui Antim Ivireanul, aduce în ţară, la 1694, o traducere: *China supusă, Kitaia dulevussa*[1]).

N. Milescu nu şi-a uitat de fraţii săi din Principate. A fost în corespondenţă cu Domnii Ştefan Petriceicu, Const. Şerban şi mai cu seamă cu Mitropolitul Dosoftei; şi de aceea, atunci când acesta roagă pe Milescu să intervie la Patriarhul Moscovei ca să trimită la Iaşi slove de tipar pentru cărţile bisericeşti, Spătarul Milescu o face cu mare plăcere.

Iată cum caracterizează personalitatea acestui cărturar al nostru din veacurile trecute, d. I. Simionescu:

„N. Milescu este aşezat într'o lumină nouă, faţă de contimporanii lui, nu numai ca observator adânc şi conştiincios, nu numai ca un spirit vioi şi multilateral, ci mai ales ca un stilist neobişnuit, prin libertatea şi tonalitatea expresiunilor, prin imaginele pline de viaţă. E socotit ca întemeietorul literaturii ruseşti laice, într'un timp când aceasta se restrângea la biblie şi cărţi religioase. Personalitatea vasluianului nostru capătă astfel perspective altele de cât ale unui simplu aventurier, cum îl socotim noi. Pentru evoluţia culturii ruseşti, rămâne unul din întemeietorii ei, în orice caz un pioner de seamă, caşi moldovenii de mai târziu: D. Cantemir şi fiul său Antioh, apoi Herescu şi alţii.

N. Milescu rămâne una din figurile cele mai de vază din trecutul nostru, ca şi concretizarea energiei noastre etnice“[2]).

1) N. Iorga, op. cit. pag. 368.

2) I. Simionescu, op. cit. pag. 16—17.

Iar Em. Picot spune: „Puțini oameni au o viață atât de sbuciumată și s'au făcut celebri prin însușiri atât de felurite ca Nicolae Spătarul din Milești. El aparține în acelaș timp istoriei literare a Moldovei, Greciei, Rusiei și Chinei"[1]).

* * *

Dar, cel mai mare învățat al nostru și unul din cei mai mari învățați ai timpului, care scrie în românește și în limbi străine, dar și despre pământul, despre sufletul românesc și care deci duce faima numelui dincolo de hotare este Dimitrie Cantemir.

Dimitrie Cantemir după unii s'a născut la 1673, iar după d-nii Sextil Pușcariu și I. Minea, s'a născut la 26 Octombrie 1674.

După cum spune cronicarul I. Neculcea, tatăl său Constatin Cantemir era răzeș de fel din ținutul Fălciului și nu știa carte, abia știa să-și scrie numele; el este acela care a prilejuit omorîrea cronicarului Miron Costin și a fratelui său Velicico. Dar, pe semne, fiindcă bătrânul Cantemir nu știa carte, tocmai de aceea a căutat să dea o cultură mai aleasă beizadelelor, fiilor săi Antioh și Dimitrie Cantemir.

Așa, între alți dascăli, aduși de Constantin Cantemir la curtea sa este și călugărul grec, scriitor, predicator și pedagog Ieremia Cacavela care l-a inițiat pe Dimitrie Cantemir în filosofie și cultura greco-latină. Dimitrie Cantemir își completează studiile la Constantinopole, unde este trimis la 1688, la vârsta de 15 ani de tatăl

1) Em. Picot, op. c. pag. 1.

său ca ostatec, în locul fratelui său Antioh care se întorcea în ţară.

La Constantinopole învaţă cu renumitul învăţat turc, filosof şi matematician Saadi Efendi, cu filologul Iacomin şi călugărul, mai târziu arhiepiscopul Meletie, adept al filosofiei lui Tales şi al lui I. B. van Helmont, muzica cu Kiemani Ahmed, Angeli şi alţii. La Constantinopole, D. Cantemir vine în contact cu două luni, două culturi, cea turco-orientală şi cu cea greco-latină şi occidentală.

După câţiva ani, D. Cantemir este înlocuit la Poartă cu fratele său Antioh, şi atunci Dimitrie Cantemir se întoarce în Moldova, iar la 1692 a luat parte împreună cu tatăl său la războaiele dintre Turci şi Poloni.

La 1693, Constantin Cantemir moare, şi atunci Dimitrie e încoronat Domn al Moldovei, dar domnia aceasta n'a ţinut nicio lună, din cauza intrigilor Domnului Ţării Româneşti, Constantin Brâncoveanu, duşmanul de moarte al Cantemireştilor.

Atunci D. Cantemir merge la Constantinopole, unde stă 17 ani, ocupându-se în deosebi cu studiul istoriei.

La 1695, împrejurările sunt favorabile Cantemireştilor şi Antioh e numit Domn al Moldovei.

Nu se ştie dece Dimitrie Cantemir, care era bine văzut de Turci, n'a ajuns Domn al Moldovei, lăsând locul fratele său Antioh. Se prea poate ca Dimitrie să fi renunţat la Domnie de dragul studiilor şi cărţilor sale. D-l S. Puşcariu crede „că între cei doi fraţi exista o înţelegere, ca Antioh să ia scaunul Moldovei, asigurând

deocamdată familiei dinastia, iar cu puterea sa de domnitor pe deoparte şi prin legăturile lui Dimitrie la Poartă pe de altă parte, Brâncoveanul să fie subminat pentruca Dimitrie să ajungă Domnul celuilalt Principat, cu mult mai însemnat şi mai mare, al Ţării Româneşti; astfel dinastia Cantemireştilor ar fi unit cele două ţări".[1])

Dacă ar fi reuşit planul acesta, dacă această unire s'ar fi făcut atunci, desigur că alta ar fi fost, astăzi, faţa lucrurilor în ţara noastră.

La 1700, prin pungile de galbeni ai lui Const. Brâncoveanu, Antioh e răsturnat din scaunul Moldovei. Dar, la 1710, relaţiunile diplomatice dintre Ruşi şi Turci se înăspriseră şi urmează războiul şi atunci Dimitrie Cantemir, credincios şi bine apreciat de Turci, ajunge Domn al Moldovei, dar această Domnie n'a ţinut decât vreo 7 luni, din Noemvrie 1710 până în Iunie 1711.

D. Cantemir trădează pe cei cari îl ridicaseră pe tronul Moldovei şi trece de partea Ruşilor, iar aceştia fiind bătuţi la Stănileşti, pe Prut, Domnul Moldovei urmează pe Petru cel Mare în Rusia.

Dece a trădat D. Cantemir pe Turci?

Pentrucă era supărat, hărţuit de Poartă pentru ajutoarele pe care le primise şi pentrucă D. Cantemir care cunoştea bine pe Turci şi tot trecutul lor istoric, a văzut că viitorul nu era al Turcilor, ci al Ruşilor, cari pe vremea aceea începuseră să se ridice.

Cât de mult ţinea Petru cel Mare la Dimitrie Cantemir se vede din aceste cuvinte pe care le spunea miniştrilor, sfetnicilor săi, cari îl sfă-

1) S. Puşcariu, op. cit. p. 164.

tuiau să extradeze Turcilor pe fostul Domn al Moldovei. „Aş putea să dau Turcilor, toată ţara până la Cursc, fiindcă am speranţă de a o recuceri dar subt nici un chip nu-mi pot călca cuvântul şi să extradez pe un principe, care pentru mine şi-a părăsit principatul; căci este cu neputinţă de a recâştiga onoarea odată pierdută".

După înfrângerea Ruşilor la Stănileşti, D. Cantemir cu I. Neculcea şi alţi boieri trec în Rusia şi acolo, spune I. Neculce în Cronica sa, cap. XIX despre Domnia lui Dimitraşco Cantemir Voievod: „Deci Senatul auzind, au ales să dee lui Dimitraşco Vodă o mie de dvoruri în ţara Moscului, care acea mie de dvoruri cuprinde cincizeci de sate, şi oameni ca cincisprezece mii sânt; şi să-i mai dea şi câte douăzeci de pungi de bani pre an, care fac şese mii de ruble, şi două perechi de curţi frumoase în Stoliţă (Capitală); iar boierilor să le dee treisprezece sate ce au fost acelui Gheneral Sidlovschi, care sate le stăpânia Dimitraşco Vodă". [1])

Dela luptele din Stănileşti, dela 1711, Dimitrie Cantemir rămâne pentru totdeauna în Rusia.

Pentru cunoştinţele sale, mai ales în ceeace priveşte chestiunile Orientului, D. Cantemir a fost ales membru al Academiei din Berlin, în ziua de 11 Iulie 1714.

La 1721 e numit consilier intim al lui Petru cel Mare, iar la 1722 îl însoţeşte ca interpret şi diplomat în peregrinările din Persia şi cu această ocazie a făcut studii şi schiţe de hărţi despre zidul din Caucaz, lucrări folosite de în-

1) M. Kogălniceanu, Letopisiţile Ţării Moldovei, II, Iaşi, 1845, p. 372.

văţatul Bayer în lucrarea sa *De muro Caucaso* din 1726.

Cuprins de dorul de ţară, de Moldova sa, ca şi I. Neculce care însă a avut fericirea să se întoarcă în ţară, D. Cantemir cu voia ţarului porneşte din Astrahan spre Moldova, dar, în timpul acesta, moare la 21 August 1723, în vârstă de aproape 50 de ani.

Dimitrie Cantemir a scris în româneşte, greceşte, latineşte şi ruseşte... Cea mai mare parte din lucrările sale au rămas în manuscrise şi parte din ele au fost tipărite de fiul său Antioh şi de alţii la Londra, Haga şi au fost traduse în mai multe limbi.

Dintre toate scrierile lui D. Cantemir, cele care ne interesează mai mult pentru chestiunea noastră *Contribuţiuni româneşti la cultura altor popoare în veacurile trecute*, este: *„Descriptio antiqui et hodierni status Moldoviae"*.

In urma alegerii sale ca membru al Academiei din Berlin, în 1714, fusese rugat de această instituţie şi de alţi învăţaţi să scrie ceva despre patria sa. Atunci D. Cantemir scrie pela 1716 această *Descriere a Moldovei*, în limba latină, întru cât era scrisă pentru lumea din Apus, dar pe care intenţiona pela 1721 să o traducă în româneşte şi să o tipărească. [1]) D. Minea susţine că *Descriptio...* fusese scrisă la 1715, adică cu 2 ani înainte de începerea traducerii din latineşte a Hronicului vechimei Romano-Moldo-Vlahilor.

Manuscrisul aflat în posesiunea fiului său Antioh Cantemir ajunge în mâna profesorului

1) I. Minea, Despre D. Cantemir. Omul. Scriitorul. Domnirul. Iaşi. 1926, p. 101.

rus Müller care îl dă lui Busching, iar acesta tipăreşte lucrarea în traducere germană în *Magazin für die neue Historie und Geographie*, Hamburg, 1769. O altă traducere germană cu note explicative apare la 1771. Apoi a fost tradusă în ruseşte la 1789, în greceşte la 1819... etc. După traducerea germană, banul Vasile Vârnav a tradus în româneşte subt titlul de: „*Scrisoarea Moldovei*", Neamţ, 1825.

După Cronica şi poema în versuri în l. polonă ale lui Miron Costin, aceasta este cea dintâi scriere geografică despre Moldova şi prin ea Apusul lua cunoştinţă despre Moldova noastră. Insemnătatea ei pentru Apusul Europei se vede şi din faptul că a fost tradusă şi tipărită în mai multe limbi.

Descrierea Moldovei se împarte în 3 părţi: partea I-a e geografică, partea a II-a cuprinde situaţia politică, iar în partea a III-a se ocupă cu starea bisericească şi literară a Moldovei. *Descrierea Moldovei* e însoţită de o hartă care a fost studiată în timpul din urmă de d. Prof. G. Vâlsan.

Descrierea Moldovei merită să fie cetită şi astăzi de toţi cei cari vor să se orienteze asupra trecutului nostru.

Tot pentru Academia din Berlin şi pentru străini, D. Cantemir scrisese „*Antiquitatis Romano-Moldo-Vlachiae Cronicon*", dar această scriere în latineşte probabil că s'a pierdut în naufragiul bagajului lui Cantemir în Marea Caspică cu prilejul participării sale la expediţiunea din Persia din 1722. Se crede că-şi luase manuscrisul cu sine ca să-l mai rotunjească.

Dar, încă dela 1717, el începuse traducerea Hronicului în româneşte.

Hronicul vechimei „Romano-Moldo-Vlahilor" aşa cum îl cunoaştem noi astăzi este a patra copie, prefăcută şi revăzută de D. Cantemir pentru cea din urmă oară în 1721-1722, deci cu un an înaintea morţii sale. [1])

„Hronicul vechimei Romano-Moldo-Vlahilor" este istoria noastră dela început şi până la 1274 deci până aproape de întemeierea Principatelor.

De oarece nu intră în cadrul subiectului nostru, nu ne ocupăm aci despre planul lucrării, despre isvoarele de care s'a servit, despre însemnătatea acestei scrieri pentru ideea unităţii naţionale ş. a., dar, întrucât D. Cantemir insistă asupra continuităţii elementului roman în Dacia, e bine să spunem că, dacă acest *Cronicon* scris în latineşte s'ar fi tipărit şi răspândit ca *Descriptio Moldaviae*, era să fim scutiţi de polemica dintre învăţaţii străini Engel, Sulzer ş. a. cari tăgăduiau continuitatea elementului roman în Dacia şi dintre corifeii şcoalei ardelene, în deosebi Petru Maior, cari susţin contrariul.

Dar lucrările cele mai de seamă pentru chestiunea noastră, cele care au stârnit mai multă vâlvă printre învăţaţii din străinătate sunt cele privitoare la Turci, lucrările de orientalistică, cum spune d. I. Minea.

Intre acestea, una, cerută de Petru cel Mare, este *„Sistema de religione et statu imperii Turcici"* „Sistema religiunii mahomedane" scrisă în latineşte şi tradusă în ruseşte de Ivan Illinski şi tipărită la 1772.

1) I. Minea, op. cit. pag. 112.

In această carte D. Cantemir ne înfăţişează adevărata lume turcească, şubrezenia tiraniei păgâne, promovează credinţa creştină şi cheamă la libertate pepoarele creştine de subt jugul turcesc. Iată ce spune d. Minea despre valoarea acestei cărţi:

„Dimitrie Cantemir scria acum atâtea lucruri necunoscute Europei de atunci, în primul rând Ruşilor vremii sale. Căci ce altă carte a mai îmbrăţişat la olaltă mitologia poporală turcă, folklor, noţiuni etnografice, situaţiile culturale, aşa că azi cartea lui Cantemir este o comoară şi pentru Turcii, cari s'au ferit atunci, mai mult decât se voalează azi, să nu-i cunoască lumea. Lumea turcă de atunci era *o lume cadână*. Din aceste motive Europa a crezut prea de vreme că *imperiul turc este bolnav*. Noutatea subiectului reţine în primul rând interesul şi provoacă pasiunea autorului". [1])

Iar în altă parte:

„*Când scria Sistema religiei mahomedane*, Dimitrie Cantemir cunoştea operele învăţaţilor turci, cetise şi scrierile autorilor creştini, dar singura operă, pe care o citează este aceea „Muhamedia", despre care în *Istoria imperiului Otoman* afirmare că conţine viaţa lui Mohomed, însă este plină de fantasmagorii; acum mai adaogă că Muhamedia este o istorie a Islamismului şi întregeşte Coranul. Multe aspecte ale vieţii turceşti le descrie ca amintiri din observaţiile sale personale făcute în îndelungata sa convieţuire cu lumea turcească. Autorul scrie: „am scos la iveală, ce se crede şi ce se po-

1) I. Minea, op. cit. pag. 290.

vesteşte la aceste popoare barbare, fără făţărnicie, fără dojană, fără adaos". Mai ales când istoriseşte credinţele populare mahomedane, când ne dă atâta folclor turcesc, când ne prezintă legendele musulmane despre animale, plante, facerea lumii, precum şi tradiţiile despre paradis, purgator şi infern, despre Alexandru cel Mare, Hristos, sfinţii creştini, cartea lui Cantemir rămâne unică".

„Scrieri occidentale oferiseră publicului mai ales ştiri despre curtea sultanului şi obiceiurile acestuia, dar singur Cantemir ne informează despre „obiceiurile musulmanilor la rugăciune, porturile turceşti, obiceiurile în legătură cu pelerinajele la locurile sfinte... obiceiurile în familie... hrana şi îmbrăcămintea lor în legătură cu obiceiurle religioase. Atât de preţioase sunt ştirile despre educaţia copiilor, despre şcolile de tot felul, despre nunta musulmană, despre ştiinţe la Turci şi despre arte. Lumea musulmană făcuse deosebită impresie asupra tânărului beizadea trimis la Constantinopol în vara anului 1688". [1])

D. Cantemir, între altele, scrie şi „*Introducere la studiul muzicei turceşti*" sau „Explicarea muzicei teoretice într'un chip pe scurt...."

Dar cea mai însemnată lucrare a lui Dimitrie Cantemir, rodul muncii sale de peste 20 de ani la Constantinopol, timp consacrat studiilor istorice este *Historia incrementorum atque decrementorum aulae othomanicae, Istoria pentru creşterea şi descreşterea curţii aliosmâneşti,*

1) I. Minea, op. cit. p. 292-293. C. f. Ştefan Ciobanu, Dimitrie Cantemir în Rusia (An. Ac. Rom.) Buc. 1925.

pe scurt *Istoria imperiului otoman.*

A fost scrisă în limba latină, între 1715-1718, cu un an înainte de a redacta forma românească a Hronicului.

Planul lucrării lui D. Cantemir ne reamintește de scrierea lui Montesquieu „*Considerațiile asupra cauzelor măririi și decadenței Romanilor*" din 1734. Dar Montesquieu nu cunoscuse lucrarea lui D. Cantemir care apare în traducerea franceză în 1743. D. N. Iorga spune în această privință: „Oricare ar fi valoarea intrinsecă a operei lui D. Cantemir, precedase cu treizeci de ani, în ce privește concepția, pe acel care e considerat ca întemeetorul filosofiei istoriei aplicate la desvoltarea unei mari împărății".

Până la D. Cantemir, au existat câteva scrieri asupra imperiului otoman; așa cea mai veche a fost *Cronica... der Türkei,* scrisă de un anonim ardelean, tipărită de Sebastian Franck în 1530; învățatul Bratutti traduce și tipărește la Madrid, în 1652, opera hogei Seadeddin subt titlul: *Chronica dell'origine e progressi della casa ottomana.* Cărțile lui *Ricaut,* în traducere franceză din 1683 despre istoria imperiului otoman au avut mai mult succes. Mai sunt și alți învățați străini cari scriu despre istoria împărăției otomane, scriitori amintiți de G. Pascu, „Viața și operele lui D. Cantemir", Buc. 1924 și la I. Minea. op. cit.

Dar, mai toate aceste scrieri despre istoria Turcilor îmbrățișau o anumită epocă, sau că erau prescurtări din analele turcești în legătură cu cele ale popoarelor lor.

Se simția un gol, lipsea o lucrare de ansamblu asupra trecutului Turcilor dela început și până în secolul al XVIII-lea, și această lucrare a fost scrisă de istoricul nostru, prințul Dimitrie Cantemir. In afară de cunoașterea limbii turcești, arabe și persane care îi dedeau posibilitatea să cerceteze documentele și arhivele, D. Cantemir avea și simțul realității, al experienții, al vieții trăite printre Turci, aceasta pentru istoria mai nouă, și apoi a avut norocul că fostul său profesor, învățatul turc Saadi Efendi din Larisa tipărise în 1696 o Istorie a Turcilor, de care în parte s'a folosit și D. Cantemir, după cum singur recunoaște.

Prin opera lui D. Cantemir, Europa face cunoștință cu trecutul și cu situația contimporană a imperiului otoman și de aceea lucrarea lui Dimitrie Cantemir a fost tradusă în mai multe limbi și răspândită în Apusul Europei.

La 1732, fiul lui Dimitrie Cantemir, Antioh Cantemir e trimis în Anglia pentru restabilirea raporturilor dintre Ruși și Englezi. La Londra, unde se întâlnește cu cei mai mari îmvățați, Antioh începe să traducă în italienește *Istoria imperiului otoman*. A apărut numai o parte.

Regina Angliei, aflând de prețiosul manuscris adus de Antioh, însărcină pe învățatul Tindal care o traduce în englezește, la Londra în 1734, iar la 1756 scoate a doua ediție.

D. I. Minea spune că „Byron citează pe D. Cantemir în cântecul V și VI din Don Juan și este utilizat în cele mai mici amănunțimi de Voltaire".

In rusește o traduce învățatul Ilinski care

tradusese „Cartea sistemei sau starea religiei mahomedane," dar nu s'a publicat.

La 1745, Iosef Lor. Schmidt zis Schröder publică o traducere în limba germană, la Hamburg, subt titlul de „*Geshichte des osmanischen Reichs nach seinem Anwachse und Abnehmen*".

La 1743, de Joncquières tipăreşte traducerea franceză: „*Histoire de l'empire othoman, où se voyent les causes de son aggrandissement et de sa décadence*", Paris.

„Istoria imperiului otoman" în partea ei veche cuprinde şi câteva date şi evenimente în legătură cu istoria Principatelor noastre.

Până la apariţia orientalistului şi istoricului Hammer, 1774-1856, care şi el scrie istoria imperiului otoman, cartea lui D. Cantemir a fost singura care a fost cercetată de învăţaţii din Apus, pentru istoria Turcilor, pentru ca în zilele noastre, să scrie istoria acestui popor, tot un Român, d. N. Iorga.

D. I. Minea, care s'a ocupat mai pe larg despre D. Cantemir, spune despre Istoria imperiului otoman:

„*Istoria imperiului otoman*" este lucrarea cea mai preţioasă, pe care generaţia dela sfârşitul secolului XVII ne-a lasat-o despre lumea musulmană. Particularităţile acestei lumi l-au interesat întotdeauna pe Dimitrie Cantemir, care a trăit atâţia ani printre Turci şi care prin urmare putea să dee lumii creştine dela începutul secolului XVIII cele mai preţioase informaţii. La Constantinopol şi-a adunat ştirile cele mai multe, pe care le putea avea. In palatul său din

capitala Turciei, dragomanul Ion Mavrocordat, noul posesor, a putut vedea, mai târziu, când Dimitrie pentru Turci era un hain, cât material de informaţie fusese strâns"[1]).

„Sunt autori, cari fac în operele lor multă paradă de erudiţie; un astfel de scriitor a fost Dimtirie Cantemir. El face şi deosebiri între isvoarele sale, nu adoptă numai ierarhia stabilită de alţii, ca hogea Saadi şi Saadi Efendi din Larissa pentru istoria turcă, între care pe lângă „cel mai judicios istoric" vorbeşte de „alţi autori mai puţin acreditaţi la Turci". Utilizează hărţi, documente, câte a putut cunoaşte din cancelaria sultanului, mai ales pentru vremea sa, sau dela patriarhie.... dar şi dicţionare: Nimetullah (Lexicon Persico-Turcicum). Pentru partea a doua a operei sale, Dimitrie Cantemir a întrebuinţat amintirile sale personale, precum şi informaţiile orale primite dela meghistanii turci, cu care beizadeaua moldoveană avea strânse legături de prietenie. Aceste informaţii proprii ridică în mod deosebit preţul operei"[2]).

Şi încă o citaţie.

„Am văzut că Dimitrie Cantemir prin *Istoria imperiului otoman* a ajuns la renume mondial. Aceasta caşi faima deosebitei, profundei şi variatei învăţături a contribuit, ca chipul său să fie aşezat la biblioteca Sainte Geneviève din Paris între celebrităţile minţii omeneşti din toate vremurile. Traducerea franceză a cărţii cantemiriene provocase deosebit interes. Apar cărţi despre viaţa turcească, cum a fost o ediţie cu

1) I. Minea, op. cit. pag. 63.
2) I. Minea, op. cit. pag. 72.

multe anexe lămuritoare a operei lui Chalkondyles, sau scrierea avocatului De Guer în două volume: Moeurs et usages des Turcs (Paris, 1747"[1]). Dintre operele lui D. Cantemir scrise în alte limbi, să amintim *Vita Constantini Cantemyri*, scrise în latineşte, pela 1716, mai mult pentru a fi cetită la curtea ţarului şi *Evenimentele Cantacuzinilor şi Brâncovenilor*, tipărită în ruseşte şi tradusă în limba germană de L. H. Bacmeister în 1783, apoi în greceşte în 1795 şi în româneşte de Sion şi Vârnav.

*
* *

Un alt învăţat pe care l-am dat culturii universale este **Antioh Cantemir**, fiul lui Dimitrie Cantemir, născut la Constantinopol, în 1709.

La 1699, Dimitrie Cantemir se căsătorise cu Casandra, fiica lui Şerban Vodă Cantacuzino; aceasta murind în Rusia, în 1713, Dimitre Cantemir se căsătoreşte a doua oară, în 1719 cu principesa Nastasia Trubeţkoi. Dimitrie Cantemir a avut 4 fii şi 2 fiice, dar numai Antioh a jucat un rol cultural.

Dimitrie Cantemir s'a îngrijit de educaţia fiului său Antioh Cantemir, punându-i la dispoziţie profesori pentru limba şi literatura rusească, pentru latina, greaca, franceza, italiana, apoi pentru istorie, ştiinţele filosofice ş. a.

Vorbea şi scria bine româneşte, ruseşte, latineşte, franţuzeşte şi greceşte. De asemenea înţelegea l. elenă, slavonă, italiana, spaniola şi engleza.

Antioh Cantemir a avut o cultură aleasă şi a fost ales membru al Academiei din Petersburg, înfiinţată de Petru cel Mare.

---

1) I. Minea, op. cit. pag. 285.

Cu educaţia primită, cu puterea lui de asimiliare, cu cultura lui superioară, Antioh Cantemir în curând se impuse în clasa conducătoare, şi la 1731, e trimis ca ambasador al Impărătesei Ana la Londra, unde stătu vreo şase ani şi unde s'a bucurat de cele mai mari simpatii atât prin cunoştinţele sale, cât şi prin tactul său politic; în urmă, a fost mutat la Paris, unde s'a distins tot aşa de mult ca şi la Londra.

Prinţul Antioh Cantemir moare la Paris, numai în vârstă de 34 de ani, şi după dorinţa sa, trupul său a fost îmbălsămat, transportat în Rusia şi depus în mânăstirea, în care era îngropat tatăl său Dimitrie Cantemir.

Antioh Cantemir [1]) a scris mult, în versuri şi în proză. Dintre scrierile în versuri, cele mai reuşite sunt Satirele, în număr de nouă, în care ni se descrie societatea rusească din acea vreme, biciuind patimile omeneşti şi pe cei cari se ridică în contra civilizaţiei, în contra reformelor sociale introduse de Petru-cel-Mare.

La 1889, în „Revista Nouă", II, p. 1 şi 140, Episcopul Ghenadie al Râmnicului a scris un studiu biografic, bibliografic şi literar asupra lui Antioh Cantemir, folosindu-se de scriitorii ruşi: I. Porfiriev, Efremov şi Stoinin.

Deşi studiul Episcopului Ghenadie, scris cu destulă competinţă şi obiectivitate, e suficient spre a ne face o ideie exactă despre viaţa şi cultura superioară, despre caracterul şi spiritul fin şi capabil de observaţie al lui A. Cantemir,

1) I. Licea, Antioh Cantemir, «Neamul românesc literar», 1912, pag. 364-367.

precum şi despre familiarizarea lui cu literatura clasică şi cu ştiinţele filosofico-morale, totuşi, ca un corolar la acest frumos studiu, credem că nu e fără oarecare folos să însemnăm aici ce s'a mai scris despre Antioh Cantemir.

Inainte de Episcopul Ghenadie, C. Negruzzi ne-a lăsat o schiţă biografică, precum şi traducerea românească a celor opt Satire, a odelor, fabulelor lui Cantemir (C. Negruzzi, *Opere*, vol. II, ediţia din 1872); traducerea românească a lui C. Negruzzi, în colaborare cu A. Donici, datează din 1844.

D. I. Bianu a publicat în „Revista Nouă", IV, p. 408, două scrisori inedite ale lui Antioh Cantemir, dintre care una e scrisă în limba latină, iar cealaltă în franţuzeşte. Originalele scrisorilor se află în colecţiunile Academiei Române.

In „Sămănătorul" din 1908, VII, p. 9, G. M. Murgoci a tradus din englezeşte un articol asupra lui Antioh Dimitrie Cantemir, din lucrarea lui Waliszewski, „Istoria literaturii ruseşti", tradusă şi în engleşte.

Intr'o bibliotecă de popularizare („Bibl. p. toţi", n-rul 500), T. D. Speranţia a publicat, subt titlul de „Scriitori vechi", biografiile scriitorilor Ienăchiţă Văcărescu, Veniamin Costachi, A. Pann, C. Negruzzi, Const. Carp şi A. Cantemir. Cu privire la A. Cantemir, T. Speranţia ne redă studiul Episcopului Ghenadie din 1889.

Un punct care probabil că a scăpat din vedere, atât Episcopului Ghenadie, cât şi lui C. Negruzzi, e că nu ni se spune dacă Satirele lui Cantemir au fost cunoscute şi în lumea din Apus. Adevărul e că aceste satire au fost traduse

şi în franţuzeşte şi în nemţeşte. Traducerea franţuzească, care e tipărită la 1749, la Londra, cuprinde numai opt satire traduse în proză, câteva scrisori, dedicaţii şi un studiu de 142 de pagini despre viaţa şi neamul Cantemireştilor. Traducătorul, care iscăleşte L. A. şi care, după L. Leger, este abatele Guasco, vorbind de meritele literare ale lui Antioh Cantemir, zice că, cu drept cuvânt, Ruşii l-au numit „cel dintâiu fundator al Parnasului lor".

In „Sbornicul pentru critică şi istorie literară", editat de V. I. Pocrovschi, găsim un volum intitulat „Antioh D. Cantemir, viaţa şi operele sale" Moscova 1905.

In acest volum de 194 de pagini, Pocrovschi a adunat cele mai de seamă articole şi studii ale celor mai mari scriitori ruşi cari s'au ocupat cu Cantemir.

E un articol al lui Sementcovschi despre mediul în care Cantemir şi-a făcut educaţia în prima copilărie. Aici se mai ocupă şi de originea Cantemiriştilor, de cultura şi de operele lui Dimitrie Cantemir. Un alt articol de acelaşi, e despre: „Influenţa Academiei teologice şi a celei de ştiinţe asupra lui Cantemir". Se dă ca amănunt că, la 1719, prinţul Antioh Cantemir la vârsta de 11 ani, ţinea în greceşte, în prezenţa lui Petru-cel-Mare, un cuvânt de laudă, Panegiricul Sf. Mucenic Dimitrie Tesaloniceanul.

Vine la rând activitatea diplomatică a lui Antioh Cantemir în Anglia şi Franţa, precum şi „Ultimele zile ale lui Cantemir", de Stoiunin, apoi, „Antioh Cantemir ca satiric", de marele istoric rus Soloviev. „Conţinutul, forma şi ver-

surile satirelor lui Cantemir" de Galahov. In acest frumos studiu, de 24 de pagini, Galahov studiază cu amănunţime fondul satirelor lui Cantemir, precum şi influenţa lui Juvenal, Horaţiu şi Boileau asupra lui; arată cât şi cum Antioh îi imitează, punând în paralelă textul latin şi francez cu cel rusesc. Se înţelege că Satirele lui Antioh Cantemir sunt mai puţin reuşite decât asemenea modele. „După formă, şi Boileau şi Cantemir sunt imitatori, dar după fond ei sunt scriitori naţionali... Cantemir s'a ţinut mai mult de modelele lui Juvenal; prin aceasta însă nu vrem să spunem că versurile lui Cantemir sunt o copie a versurilor latineşti; nu, pentru că el, Cantemir, nu ne dă în Satirele sale o societate ideală, fără să ţină seama de loc şi timp, ci ne zugrăveşte o societate într'adevăr rusească şi contimporană lui; de aceea Antioh Cantemir ocupă un loc de frunte în istoria literaturii noastre" (p. 95).

Intr'altă parte, Galahov compară Satirele lui Cantemir cu Satirele lui Voeihov şi I. Dimitriev, cari de asemenea au imitat pe Juvenal şi care sunt inferioare satirelor lui Cantemir.

Un alt studiu, de asemenea foarte interesant e al lui Dudişchin despre: Juvenal, Horaţiu, Boileau şi Cantemir, în care se arată înclinaţia lui Cantemir spre satiră, „în timp ce alţii îl povăţuiau să scrie versuri de dragoste"... „Cantemir n'a fost un simplu versificator; el era un om cu o cultură superioară multora din contimporanii săi, a fost un învăţat care cunoştea nevoile Rusiei şi le-a arătat într'un mod artistic, aşa cum îi permiteau puterile. Atât numai că

nenorocitul vers silabic, probabil al scriitorilor predecesori sau împrumutat din versificația polonă, a făcut ca Satirele lui Cantemir să fie puțin cetite și în consecință puțin cunoscute".

Despre Lomonosov și Antioh Cantemir ca patrioți, unul în ode, celălalt în satire, scrie Sementcovschi, ca și despre „Vitalitatea satirelor lui Cantemir și caracterul lor cetățenesc",

Un ultim studiu de Cistovici și Mozorov, „Despre cercul cultural și influența lui Teofan Procopovici asupra lui Cantemir".

Mai sunt și alți învățați pe cari i-am dat culturii universale, dar ne oprim aci...

*
* *

Iată deci, cum și noi, în veacurile trecute' am jucat un rol foarte însemnat, că și noi am contribuit la întărirea credinței, la progresul, la civilizația și cultura omenirii.

Astăzi, trăim vremuri grele, suntem în plină criză economică, financiară, dar mai cu seamă, morală. Astăzi, suntem copleșiți și orbiți de patima politicianismului, suntem fascinați de mirajul aurului. Dar averile sunt trecătoare și ele nu dau dreptul la viață unui popor în concertul popoarelor civilizate.

Să nădăjduim că, din vlaga poporului nostru, vor răsări energii, talente, genii care să ducă faima numelor de Român dincolo de hotare și peste veacuri, așa cum au dus-o Petru Movilă, Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir și ceilalți.[1])

1) Conferință ținută la Universitatea populară din Galați.

Datinile de Crăciun

In istoria omenirii, pe răbojul vremii, sunt încrestate toate numele şi faptele oamenilor mari: eroi cari au luptat şi au murit pentru patrie ca Horaţiu Cocles, Mucius Scevola, Jeanna d'Arc, Ştefan-cel-Mare, Mihai Viteazul şi alţii; eroi ai scrisului, mânuitori ai condeiului, creatori ai frumosului cari s'au consumat ca o lumânare spre a ne lumina pe noi simpli muritori ca Socrates, Platon, Dante, Leonardo da Vinci, Shakespeare, Goethe, Tolstoi, Conta, Eminescu, Grigorescu şi alţii; eroi savanţi cari lipsindu-se de bunătăţile pământeşti şi-au închinat viaţa ştiinţei, făcând descoperiri binefăcătoare pentru omenirea întreagă ca Pasteur, Curie şi alţii; eroi sburători, cari, cu paserea lor măeastră, au spintecat văzduhul, dar au fost atinşi de aripa morţii, iar printre aceştia, am plătit şi noi din greu tributul nostru, prin îndrăzneţul sburător Aurel Vlaicu, apoi, prin asul aviaţiei noastre, căpitanul Romeo Popescu şi atâţia alţii.

Dar deasupra acestor eroi, supra-oameni, cum ar spune Nitsche, se ridică marii profeţi, iubitori de Dumnezeu şi de oameni: Moise, Buda, Confucius, ş. a.

Moise a fost şeful, conducătorul şi profe-

tul poporului evreu; Moise a fost legislatorul politic, civil şi religios.

Buda, întemeietorul religiunii budiste, e reformatorul religios şi social al religiunii brahmane care se adresa unei anumite clase de oameni. Buda vine şi spune că oricine se poate ruga lui Dumnezeu, Buda admite mântuirea sufletelor pentru toţi credincioşii.

Confucius a fost şi el un mare filosof şi legislator, care a propagat în China iubirea de Dumnezeu, iubirea de oameni.

Dar, deasupra tuturor, cel care a întruchipat mai bine bunătatea, blândeţea, iertarea şi iubirea de Dumnezeu şi de oameni, cel care, chiar atunci când era răstignit pe cruce, nu numai că nu cârteşte împotriva lui Dumnezeu, ci spune: *„Doamne, facă-se voia ta“!*, este Mântuitorul nostru Isus care s'a născut în ieslele din Betleem acum 1930 de ani şi mai bine.

Astăzi, când creştinătatea din lumea întreagă se pregăteşte să prăznuiască şi să evoce Naşterea Mântuitorului Isus; acum, când se apropie vacanţa Crăciunului şi când e obiceiul să ne dăruim daruri, cel mai bun, cel mai preţios dar pe care ni-l putem face, e să cetim cartea „Viaţa lui Isus“ de Giovanni Papini, în traducere d-lui prof. Al. Marcu.

Un scritor străin spune că noi creştinii avem două mari sărbători: Sfintele sărbători ale Crăciunului cu Naşterea lui Isus, Sf. Martir Vasilie-cel-Mare, cu Boboteaza şi Sfintele sărbători ale Paştilor.

Sfintele sărbători ale Paştilor sunt însă sărbătorile oamenilor trecuţi de pragul maturităţii,

pentrucă e săptămâna Patimilor lui Isus care ne face să fim mai îngândurați, mai triști, mai îndurerați,—iar sfintele sărbători ale Crăciunului sunt sărbătorile bucuriei, ale veseliei, ale copilăriei și ale cântărilor.

Un alt învățat străin, un scriitor francez contimporan, ne istorisește următoarea povestioară: Acum 1933 de ani, când s'a născut Mântuitorul nostru Isus, au pornit spre Betleem din cele 4 colțuri ale lumii: împărați, regi, crai, magi și învățați cari au adus pruncului Isus daruri scumpe, pietre prețioase, aur, smirnă și tămâie. Au venit și păstori cari au adus, după cum spune Giovanni Papini, lapte și miei albi, simbolul nevinovăției. Toate darurile au fost primite și așezate la căpătâiul micului Isus.

Intr'un târziu, un flăcău, un cioban din creerii munților, sărac, dar cu sufletul curat ca aerul pe care-l sorbia, a vrut și el să vază pe micul Isus. S'a îmbrăcat în haine de sărbătoare, și-a luat o bâtă și fluerul și încet, încet a ajuns la staulul în care se afla Isus. Acolo mai marii zilei n'au vrut să-i dea drumul, dar în cele din urmă, s'au îndurat și l-au lăsat să intre. Și mult s'a bucurat flăcăul, că i-a fost dat și lui să vază pe Isus, dar totodată a fost îndurerat pentrucă vedea darurile pe care i le aduseseră cei cu dare de mână, iar el n'avea ce să-i dăruiască. Și atunci, păstorul nostru scoase din brâu fluerul și a început să cânte un cântec așa cum cânta, când își aduna oile și mieii. Și ca prin minune, spune autorul, la auzul acestui cântec, ochii, micuții ochi ai micului prunc Isus s'au luminat, au zâmbit.

Nu ştiu dacă această istorioară e adevărată, dar e fapt sigur că lui Isus i-au plăcut cântările, Isus a iubit copiii, Isus a spus: *„Lăsaţi copiii să vină la mine“*, şi de aceea peste câteva zile, la ţară şi în oraşe, prin şcoli şi prin case vor răsuna glasurile argintii ale copiilor nevinovaţi cari vor vesti lumii întregi Naşterea Mântuitorului Isus.

* * *

Datinile cele mai însemnate care se grupează în jurul Naşterii Domnului Isus sunt:

Moş Ajunul, Steaua, Colindele, Pluguşorul, Vasilca, Sorcova, Vicleimul, şi a.

Toate aceste sărbători cu tradiţiile lor cad între 23 Decembrie şi 8 Ianuarie.

Strămoşii noştri Romani aveau şi ei tot în aceste luni anumite credinţe, obiceiuri, sărbători, iar cele mai însemnate erau *Saturnalia*, serbări în onoarea lui Saturn, când domnea o mare veselie pe care şi-o exprimau prin cuvintele, prin strigătele: *Io Saturnalia, bona Saturnalia*.

Intr'un studiu de folklor comparat, d. P. Caraman[1]) spune:

„Imediat după Brumalia - contaminate cu Dionisiacele rustice—începeau *Saturnalia*, în onoarea lui Saturnus, care la origine era zeul semănăturilor, precum îl arată şi numele. Nedespărţite de Saturnalia, în ziua a patra, erau *Opalia* care celebrau pe soţia lui Saturnus, Ops, zeiţa ce personifică rodnicia pământului....

1) Dr. Petru Caraman, Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la Români şi Slavi. Omagiu prof. Ilie Bărbulescu, Iaşi, 1931 pag. 361-363.

„Saturnalia se caracterizau printr'o libertate fără frâu şi prin cea mai exuberantă veselie...

„O altă caracteristică foarte izbitoare a Saturnaliilor o formează banchetele care se țin lanț în această perioadă şi sunt de o neobişnuită copiozitate. De aceea zilele acestei sărbători erau numite de Romani *„unctae dies“*. Dar tot atât de justificată era şi denumirea de *„madidae dies“*, fiindcă la ospețele saturnalice se bea foarte mult.

Alimentul de bază al acestor banchete îl forma carnea de porc“.

Acestor Saturnalii, creştinismul le-a opus —dies—*Natalis Christi*, şi treptat-treptat sărbătorile Saturnaliilor au dispărut pentru popor, dând loc *Crăciunului*.

Nu se ştie bine care e origina cuvântului Crăciun.

Unii filologi au propus *Christi jejunum*, alții —*Creationem*, iar alții—*Calationem*.

Ceeace e interesant însă, e faptul că sărbătoarea Naşterei lui Isus, o găsim la toate popoarele creştine; aşa, la Italieni subt forma de *Natale*, la Francezi *Nöel*, la Spanioli, *Noche buena*, ş. a., iar la Slavii dela Sud, subt forma de *Kraciun*, *Karaciun*, etc., cuvinte împrumutate dela Romani încă din perioada paleoslavă.

In seara de 24 Decembrie şi prin extensiune până la 7 Ianuarie, copiii merg *„cu steaua“* simbolizând steaua care s'a arătat celor 3 magi.

Iată câteva versuri care se cântă în aceste zile :

Cine, cine primeşte steaua
Steaua frumoasă şi luminoasă
Cu multe raze de lumini...

Sau Naşterea ta Cristoase,
Dumnezeul nostru,
Răsărit-a lumii
Lumina cunoştinţei.....

Sau In cetatea Betleem,
Veniţi boeri să vedem,
Că astăzi ni s'a născut
Domnul nostru Isus.........

Copiii cari merg *cu steaua*, se mai numesc şi colindători, cuvânt derivat din colinde, iar cuvântul acesta vine din cuvântul latin *calendae*. Romanii aveau şi ei sărbătoarea *festum Calendarum*, dela începutul lui Ianuarie care de asemene reprezintă veseliile publice şi superstiţioase.

„Dar Crăciunul vine să înlocuiască şi sărbătoarea Calendelor[1]) lui Ianuar, nu prin faptul că ar fi fost vreodată fixat la 1 Ianuarie, însă prin aceea că biserica, după statornicirea definitivă a Crăciunului la 25 Decembrie, face din el tot odată şi data oficială de începere a anului bisericesc „annus ecclesiasticus". Apoi, în scurt timp, în lumea creştină, data Crăciunului ajunge a fi considerată drept dată obişnuită şi generală pentru Anul-Nou".

Cuvântul colinde „calendae" se găseşte şi la poporele slave, împrumutat dela noi, subt numele de *Koleda*[2]) *Kolada*, *Koliada*, iar la Albanezi subt forma de *Kolandră*.

Colindătorii cântă :

Astă seară, seară-i mare, Florile dalbe
Seară mare-a lui Crăciun „

1) P. Caraman, op. cit. pag. 396

2) Th. Capidan, Raporturile lingvistice slavo-române, Dacoromania, Cluj, 1924, pag. 141.

Când s'a născut Domnul bun, Florile dalbe
Noi umblăm, să colindăm „
P'astă noapte 'ntunecoasă „
Pe cărarea luminoasă „
Nemerirăm l'astă casă „
L'astă casă, l'ast domn bun... „

Sau Sculaţi, sculaţi, boeri mari, Florile dalbe
Că vă vin colindători, „
Noaptea pela cântători „
Şi v'aduce un Dumnezeu „
Să vă mântue de rău.... „

Şi de obiceiu, colindătorii termină cu urarea:

Bună dimineaţa la Moş Ajun
Bună dimineaţa la Moş Crăciun,
Ne daţi ori nu ne daţi...
Daţi-ne un covrig,
Că murim de frig...
Daţi-ne câte o nucă
Că vă dăm de ulucă
Daţi-ne câte un măr
Că vă luăm de păr...

Incă un colind: D'astă seară-i seara mare,
Hai Leroi d'ai Leroi Doamne,
Seara mare-a lui d'Ajun,
Mâine-i ziua lui Crăciun
Când s'a născut Domnul bun...

Tot între 24 Decembrie şi 7 Ianuarie, copiii merg cu „*Vicleimul*“, numit astfel după oraşul Betleem, sau „*Irozii*“ după numele lui Irod, — care e un teatru popular în care ni se redă cadrul împrejurărilor în care s'a născut Isus, — cu diferite episoade şi cu personagiile cunoscute: Irod, cei trei magi: Baltazar, Gaspar şi Melhior, apoi ofiţerul, călugărul, paiaţa ş. a.

Aceste scene privitoare la naşterea Mântuitorul erau cunoscute în evul mediu subt numele de *mistere, drame religioase*, iar astăzi se găsesc la Francezi, subt numele de *L'Etable de Betleem*[1]), La *Crèche orientale*, la Spanioli, *Las Mascaras, Auto Sacramentales*, etc.

Inainte vreme mai figurau în „Irozii" şi un ginere, o mireasă, un Turc, un Arab...

Vicleimul şi Păpuşile reprezintă teatrul în literatura noastră populară.

*
* *

Una din cele mai frumoase şi mai vechi datini româneşti din ajunul şi de ziua Sf. Vasilie este *„Pluguşorul"*, care se spune pe la casele oamenilor de către flăcăi, dintre cari unii seamănă şi spun versuri, alţii trag plugul, huhaiul, iar alţii pocnesc din bice, harapnice, ş. a.

In general, ni se vorbeşte despre personagiul istorico-mitic *Bădica-Troian* care a arat, a semănat, a secerat, a dus grâul la moară, iar mama *Dochia* a făcut colacii—şi urmează urarea:

De urat, am mai ura,
Dar ni-i că vom însera,
Pe la casele D-voastră,
Departe de casa noastră.
D-voastră aveţi parte
De curţi 'nalte, luminate,
Văruite şi şindrilite
Şi cu fereşti sticluite.
Noi avem bordeie mici,
Bune de plugari voinici

---

1) Tache Papahagi, Din folklorul romanic şi cel latin Buc 1923.

Vâltucite și lipite
Și cu stuf acoperite.
Dar câte paie-s la noi,
Atâția bani fie la voi....

Cum se vede, *Plugușorul* este o datină în legătură cu vieața agricolă a poporului nostru, și totodată e simbolică: *Bădica Troian* ar fi împăratul Traian, iar *Dochia-Dochiana* ar fi Dacia.

Datina aceasta o găsim și la Romani sub numele de „*Carmen arvale*“, Colegiul fraților arvali, care era însărcinat cu cultul zeiței agricole *Dea Dia*, zeiță, divinitate identică cu *Ops*, *Cybela*, zeița pământului nutritor; dealtfel și numele arată legătura cu agricultura (arvum, ogor). Funcțiunea proprie a Colegiului fraților arvali era de a celebra în fiecare an, în luna Mai, o sărbătoare în onoarea zeiței *Dea Dia*. Și în alte țări agricole, în Grecia, Egipt, India, erau deasemenea sărbători, în care se invoca puterea cerului pentru prosperarea agriculturii.

La popoarele de viță latină, copiii își termină urarea cu versurile:

Gaudium et laetitia
Sit in hac domo
Tot filii, tot porcelli, tot agni....

Tot în ziua de 31 Decembrie și 1 Ianuarie, țiganii umblă cu *Vasilca*.

Vasilca e numele dat de Țigani urșilor îmblânziți,—tot așa cași Martinica, Pandelica, Stănica,—se mai numește și Vasia. Se presupune

a fi în legătură cu o divinitate indiană *Siva*, şi de aici: Silca, Puiul Sivei, ş. a.

Prin Vasilca se înţelege căpăţâna, capul unui porc, pus într'o tavă şi împodobit cu panglice şi flori artificiale, buruieni, etc....

Care e origina acestei tradiţii?

Domnii şi boierii cari tăiau porci la Crăciun, dăruiau sclavilor adică Ţiganilor căpăţâna porcului tăiat; iar aceştia, Ţiganii, puneau căpăţâna într'o tavă, o înfrumuseţau cu flori artificiale, panglice şi verdeţuri şi mergeau să ureze pela Domni şi boeri.

Dela 1848 şi 1864, dela desrobirea Ţiganilor, ei nu mai sunt robi şi merg pentru bacşiş nu numai la boeri, ci oriunde găsesc porţile deschise.

Iată sfârşitul unei urări cu Vasilca:

Luară Românii slănina, [1]
Noi Ţiganii căpăţâna.
Şi frumos ne-o 'mpodobirăm
Cu cercei şi cu mărgele,
Şi am adus-o la 'mnea-voastră
Cu bani mari s'o dăruiţi:
Doi-trei galbeni înfloriţi,
C'un colac
De grâu curat,
Să-l avem pentru mâncat;
Sub colac vadra de vin,
C'aşa-i legea din bătrâni,
Din bătrâni, din oameni buni;
La mulţi ani cu sănătate,

1). G. Dem. Teodorescu, Poezii populare, Buc. 1885.

Că-i mai bună de cât toate,
La boeri ca dumnea-voastră
Că sunteţi propteaua noastră....

Tot la 1 Ianuarie, avem o altă datină: *Sorcova*.

Prin Sorcova se înţelege o nuia, o rămurea dintr'un pom, măr sau păr, împodobită cu hârtie colorată şi cu flori artificiale — cu care copiii sorcovesc, urând ani mulţi şi fericiţi ca să capete un bacşiş.

La Romani, lui Ianus, zeul luminii, —Ianus cel cu două feţe, cu o faţă privea răsăritul, iar cu cealaltă, apusul, cu una, trecutul şi cu cealaltă, viitorul — îi era consacrată luna Ianuarie şi începutul tuturor lunilor. La 1 Ianuarie era deci sărbătoarea închinată lui Ianus, şi atunci se felicitau şi îşi trimiteau daruri : *strenae*. Această sărbătoare a luat o desvoltare mai mare pela 153 a. C., când luna Ianuarie a devenit începutul oficial al anului.

„Sorcova — colindatul copiilor cu mlădiţe verzi înmugurite sau împodobite cu flori artificiale, cu care micii colindători bat pe cei care îi colindă, spunându-le în acelaş timp urări de sănătate. Datina, care se bucură de o mare răspândire în toată Europa, prezintă uimitoare analogie cu datina romană a împărţirii de ramuri verzi (strenae) dela Calendele lui Ianuarie, cu scopul de a provoca sănătatea. Ea chiar şi era patronată, de Strenia, zeiţa sănătăţii".[1])

Şi la Romani, din timpul decăderii latinilăţii ca şi în evul mediu, existau obiceiuri, dati-

1) Dr. Petru Caraman, op. cit. pag. 429.

ne care se aseamănă cu ale noastre.

Un mare învaţat francez, autorul unui Glosar al latinităţii medievale, Ducange (1610-1680), iată ce spune în această privinţă :

„In vigilia Kalendarum în sero surgunt pueri et portant scutum....

. . . .

„Mane[1]) autem surgunt duo pueri ex illis, accipiunt olive et sal et intrant per domos; salutant domum : gaudium et laetitia sit in hac domo; tot filii, tot porcelli, tot agni, et omnibus bonis optant...".

Iată o urare cu Sorcova :

Sorcova vesela
Peste vară
Primăvară
Să 'nfloriţi
Să 'mărgăriţi
Ca un măr
Ca un păr
Ca un fir
De trandafir
Tare ca piatra
Iute ca săgeata,
Tare ca fierul,
Iute ca oţelul,
La anul şi la mulţi aai.

Numele de Sorcova vine din sorocova care înseamnă *patruzecime*.

Din grecescul *teseraconta-saraconta*, s'a făcut în limba slavă *soroc* şi de aci sorocova, apoi sorcova. Să ne gândim la banii din vechime, din Moldova, la *sorocovăţ* adică 40 de parale.

De se s'a numit Sorcova ?

Pentrucă urarea noastră cu Sorcova se împarte în 40 de unităţi, grupe ritmice.

Dece în Sorcova se vorbeşte despre măr, păr, trandafir?

1). G. Dem. Teodorescu, op. cit. c. f. pag. 158.

După Dobre Ştefănescu în *„Studii asupra literaturii populare“ 1888* şi G. Dem. Teodorescu în *„Incercări critice“*, în ziua sf. Andrei, la 1 Decembrie, femeile din popor, care ţineau la obiceiurile şi datinile vechi, se duceau în grădină şi rupeau rămurele de meri, peri, trandafiri, vişini din care făceau mănunchi şi pe care le ofereau copiilor; apoi le puneau într'un vas cu apă ca să înmugurească şi până în ajunul anului nou dădeau frunze şi flori şi cu aceste frunze şi flori de meri, peri, trandafiri se împodobiau sorcovele.[1])

Astăzi, crăcile şi rămurelele sunt înlocuite cu nuiele, iar florile naturale cu flori artificiale şi cu beteală.

Mai sunt şi alte tradiţii ca: semănatul cu grâu, cu orez, colindatul mascaţilor, Jienii, Codrenii, umblatul Iordănitorilor, turca, capra, brezaia, apoi vergelul in Bucovina, liguciarii şi cămila la Românii din sudul Dunării ş. a.

Sunt apoi o seamă de credinţe şi superstiţiuni, că în ajunul Anului nou şi la Bobotează se deschide cerul şi-ţi arată norocul, că nu e bine să se stingă focul dela vatră, nici candela dela icoană, că în ziua Anului nou nu e bine să măturăm, pentrucă ne gonim norocul şi altele...

Şi multe din aceste credinţe şi superstiţiuni au tot origine romană.

Iată, de pildă, credinţa că în noaptea de Crăciun se deschid mormintele:

„Credinţa că în noaptea de Crăciun se deschid mormintele şi ies strigoii şi duhurile

1). Sim. Fl. Marian, Sărbătorile la Români, I, Buc. 1898, pag. 156.

morților la lume, este generală la această sărbătoare, la Români și la Slavi. De aceia în popor masa Ajunului se lasă încărcată cu bucate și cu vin peste noapte înspre Crăciun, pentruca venind sufletele să ospăteze și ele; ba încă în multe părți masa cu bucate rămâne tot timpul cât durează ciclul de iarnă, în special în nopțile ce urmează ajunurilor celor mai mari sărbători din ciclu: Crăciun, Anul-Nou, Bobotează.

„Aceasta se face fiindcă sufletele morților umblă în tot timpul celor 12 zile de iarnă — noaptea — și dacă nu află nimic să-și astâmpere foamea ori setea, se mânie și chiar se pot răzbună....

„Aceiași teamă de duhurile morților îi stăpânea și pe Romani, la *Compitalia*, când aceștia obișnuiau să întrebuințeze usturoiul ca mijloc de alungare a lor".[2])

Am văzut cum se înfățișează cele mai însemnate tradiții și care e originea lor.

Acum se naște întrebarea: care este însemnătatea lor?

Toate aceste datine și tradiții ne arată că poporul nostru, indiferent de influențele străine în literatura noastră cultă, și-a avut cultura sa proprie, cultura inimii și a sentimentelor înalte. Poporul nu cunoștea limba bisericească slavonă, și se închina lui Dumnezeu în limba maternă, păstrà și practicà datinile religioase, colindele și celelalte, primite odată cu creștinismul latin.

Toate aceste datini și tradiții, pentru Ro-

1) P. Caraman, op. cit. pag. 425—427,

mânii de peste hotare, al căror număr e de 2 milioane, au fost şi sunt un prilej mai mult, de a face să răsune graiul românesc atât la sate cât şi la oraşe.

Poporul nostru care nu citeşte „Viaţa lui Isus“ de E. Renan sau de Giovanni Papini, prin aceste datini religioase, îşi întăreşte credinţa în Dumnezeu, în legea noastră creştinească.

In „*Pluguşorul*“ e vorba de Bădica Troian care nu e de cât împăratul Traian, iar în colindul *D'ai Leroi Doamne*, unii învăţaţi susţin că ar fi vorba despre împăratul Aurelian; iar alţii, „Aleluia Domine“. In tot cazul, aceste tradiţii, au însemnătatea şi din punct de vedere al originei noastre latine.

Toate aceste tradiţii de sfintele sărbători ale Naşterii Mântuitorului nostru Isus formează cea mai bună şcoală pentru instruirea, pentru desvoltarea sentimentului religios, pentru educarea creştinească a poporului.

*
* *

Şi acum, încă o întrebare: cum stăm cu aceste tradiţii?

Trebue să spunem cu părere de rău, că toate aceste frumoase datini sunt uitate şi neglijate. In tot cazul, astăzi, se crede că e o ruşine să mergi cu *Steaua* sau cu *Vicleimul*. Şi, de obiceiu, astăzi se duc cei cari vor să câştige un ban, un bacşiş. Inainte vreme însă, fiii de boieri mergeau la Vodă şi pe la boieri şi era o cinste şi pentru unii şi pentru alţii.

Iată ce spune în această privinţă, marele

nostru bărbat de stat, orator şi îndrumătorul literaturii noastre din preajma anului 1840, M. Kogălniceanu:

„In muzeul meu, posed câteva monumente sau mai bine zicând probe ale *vechii arte româneşti* care din nenorocire dispar din ce în ce mai mult....

. . . .

„Această preţioasă colecţiune ne dovedeşte încă odată adevărul cât erau de strâns legate de Biserică ştiinţa şi arta în România. Dascălii şi diacii, întocmai ca în Franţa *Les clercs de la Bazoche*, erau învăţători, erau zugravi, erau cântăreţi, erau chiar actori, reprezentând misterele religioase, ce pretutindenea au fost începutul teatrului modern, şi din care rămăşiţele ne sunt păstrate încă prin *Irodul* sau *Betleemul nostru*, care din ziua de Crăciun şi până în lăsatul secului percurg străzile oraşelor noastre, şi care se reprezintă mai cu deosebire de cântăreţii dela Biserici. La începutul încă al acestui secol, *Irozii* erau ţinuţi în onoare mai mare ; fiii boierilor celor îmbrăcaţi în haine de stofă aurite, mergeau la curtea domnească şi la casele boiereşti cele mai însemnate de reprezentau scenele religioase. Aci este locul să exprim un regret că, încă, cât este timpul, nu ne îngrijim să păstrăm ultimele rămăşiţe ale *Irozilor*, care secole întregi, cu *Păpuşele* au fost teatrul nostru popular“ [1])

Acestea sunt rândurile scrise de M. Ko-

---

1). M. Kogălniceanu, Colecţiune de modeluri de pictură religioasă de Dascălul Radu Zugravu—Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, Buc. I, 1882, pag. 33.

gălniceanu, acum 50 de ani. Fireşte, astăzi, ne-am depărtat şi mai mult de aceste scumpe şi frumoase tradiţii.

De aceea, astăzi, când ne aflăm în preajma sfintelor sărbători ale Naşterii Mântuitorului Isus, în acest templu al culturii, să facem cu toţii un legământ şi să jurăm că vom lupta pentru păstrarea şi răspândirea acestor datini strămoşeşti care sunt şi creştineşti şi româneşti.

Şi, pentru ca glasul nostru să nu răsune în pustiu, să realizăm ceva pratic şi să înfiinţăm pe lângă liceul nostru un *Muzeu de folklor* care să cuprindă toate datinile de Crăciun, culegeri de poezii populare, legende, vrăji, descântece. monografii ale comunelor rurale, apoi, arta plastică: studii despre ouăle încondeiate, troiţe şi tot ce priveşte manifestările sufleteşti şi culturale ale poporului nostru.

De altfel, ar trebui ca orice şcoală secundară, pe lângă biblioteca şi societatea de lectură cu şezătorile sale, să-şi aibă şi Muzeul de folklor al judeţului respectiv.[1])

*
* *

In timpul din urmă, am înjghebat un astfel de *Muzeu de folklor şi etnografie* pe lângă liceul nostru.

1). Cuvânt rostit în amfiteatrul Liceului „V. Alecsandri"

Barbu Delavrancea[1])

Dintre toate genurile literare, cel care ne redă mai bine sufletul omenesc, cel care ne face să simţim mai intens vieaţa, este genul dramatic, poezia dramatică, teatrul. Dar teatrul nu este însăşi vieaţa, ci mai mult o iluzie a vieţii.

Artistul, dramaturgul nu ne dă vieaţa aşa cum este, el nu se ocupă de adevărul şi de realitatea pentrucă cu acestea se ocupă ştiinţa; artistul nu copiază, nu fotografiază lumea din afară, pentrucă atunci, de pildă, ar urma ca o fotografie să fie superioară unui portret, unei picturi în uleiu. Artistul, dramaturgul ne dă vieaţa, oamenii şi faptele prin prisma sufletului său şi a imaginaţiei sale; artistul, dramaturgul plăsmueşte, crează eroi şi ne redă frumosul, chiar dacă s'ar abate uneori dela adevărurile istorice şi ştiinţifice.

Teatrul este şcoala cea mare, şcoala lumii şi a vieţii.

Prin teatrul dramaturgilor: Sofocle, Eschile, Euripide, Plaut, Terentiu, ş. a., noi facem cunoştinţă cu credinţele, obiceiurile, sacrificiile, cu puterea destinului, a fatalităţii, cu însuşirile şi scăderile morale ale regilor şi ale oamenilor,

1) Cuvânt rostit în sala teatrului *„Odeon"* cu prilejul dramei *„Viforul"*, jucată de elevii Liceului „V. Alecsandri" cu concursul Şcoalei normale de fete „Regina Elisabeta".

apoi cu muzica, plastica, decorurile, etc. ale Grecilor şi Romanilor de acum cinci—şase mii de ani.

Cu eroii lui Shakespeare pătrundem în tainele, în sentimentele adânci ale sufletului omenesc.

Din teatrul lui Ibsem, vedem problemele sociale pe care şi le-a pus marele scriitor şi gânditor norvegian; teoria minciunii vitale ca în *„Rața sălbatică"*, problema căsătoriei ca în *„Nora"*, *„Casa de păpuşi"* şi *„Strigoii"*, problema reformatorilor *„Liga tinerimei"*, *„Stâlpii Societății"*, lupta omului de geniu *„Solnes Constructorul"*, glorificarea jertfei şi a individului ca în *„Brand"*, *„Când noi morții vom învia"*, etc.

Dar teatrul mai are şi o valoare morală, educativă.

Să ne gândim la teatrul lui Molière, Caragiale şi alții... Străbunii noştri Romani spuneau: *„Castigat ridendo mores"*, râzând, ne putem îndrepta, ne putem lecui de multe rele, de multe vitii.

Dar o piesă de teatru e cu mult mai însemnată, are o valoare şi mai mare, atunci când ea poartă pecetea educativă, când poate contribui la educația patriotică, cetățenească şi națională a unui popor.

Din această din urmă categorie fac parte dramele istorice ale lui Delavrancea.

*
* *

Barbu Ştefănescu-Delavrancea s'a născut în Bucureşti, la 1858. După absolvirea liceului Sf. Sava din Bucureşti, urmează dreptul şi literile

la Universitatea din Capitală şi apoi îşi continuă studiile juridice la Paris. Intors în ţară, a intrat în ziaristică şi astfel îl vedem colaborând la „România liberă“ „Epoca“ ş. a., organele junimiştilor şi ale conservatorilor; de asemenea colaborează la mai multe reviste literare, între care şi „Revista Nouă“ a lui B. P. Hasdeu.

Dedicându-se avocaturii, se impune ca unul din cei mai buni avocaţi, ca un mare orator şi ca un fruntaş politic, ajungând deputat, primar al Capitalei, ministru al lucrărilor publice din Ministerul prezidat de P. P. Carp în 1910-1911, iar a doua oară, a fost ministru în 1917-1918, în Ministerul apărării naţionale I. I. C. Brătianu-Take Ionescu.

La 1913 a fost ales membru al Academiei Române, când şi-a rostit discursul său de recepţie, tratând despre „*Estetica poeziei populare*“...

După moartea sa, la 1919, în locul său, a fost ales membru al Academiei Române d. Ovid Densuşianu care a scos în relief personalitatea lui B. Delavrancea.

Barbu Delavrancea cu statura sa impunătoare, cu ochii ca doi jăratici, cu sufletul său care clocotea ca un vulcan, cu gesturile sale largi, cu mâinile cari se agitau mereu, cu glasul său care avea ceva sălbatic şi profetic, cu bogăţia de idei, imagini şi sentimente, cu verva sa torenţială, a fost oratorul cel mai ascultat, care convingea, fascina şi electriza mulţimea.

Discursurile juridice ca „*Pedeapsa, natura şi insuşirile ei*“ din 1882, pledoarii la Curtea cu juraţi, „*Incocent*“ din 1904 şi toate discur-

surile sale politice şi parlamentare sunt foarte apreciate atât ca fond cât şi ca formă.

Dar cele mai frumoase sunt cuvântările sale ţinute în timpul marelui războiu, îu timpul neutralităţii noastre, când alături de marii noştri patrioţi: Părintele Lucaci, N. Filipescu, Take Ionescu, O. Goga şi altii, a făcut propagandă pentru intrarea noastră în acţiune alături de Franţa şi aliaţii ei şi împotriva Austro-Ungariei. Şi de sigur, cel mai frumos discurs e acela care a fost rostit în parlamentul dela Iaşi, în timpul retragerii noastre, când, în urma păcii, în urma tratatului dela Buftea, era vorba să ni se ciuntească hotarele, să ni se ia Dobrogea şi o parte din munţi. Atunci, sufletul şi glasul său de mare patriot a răsunat în parlamentul dela Iaşi încă odată, spunând: „Vor să ne ia munţii, munţii lui Neagoe Basarab“, discurs care a stors lacrimi din ochii acelora cari l-au ascultat. Fatalitatea a vrut să nu-şi poată vedea idealul naţional înfăptuit, visul pentru care a luptat din toate puterile sale, pentrucă Delavrancea moare la Iaşi, în ziua de 29 Aprilie 1918.

In ziua de 1 Mai 1918, în faţa sicriului care încătuşa trupul şi sufletul sbuciumat al lui Delavrancea, d. prof. I. Petrovici, fost ministru, între altele, spune:

„Incă un vârf de munte pe care îl pierdem, încă o culme care trece dincolo de hotarele ţării!

„Cu el nu s'a stins o lumină şi a amuţit un glas; cu el s'a stins un cer întreg de aştri şi a amuţit o furtună de glasuri, un clocot de voci care îndeamnă, care mână, care răscolesc“.

Iar la sfârşitul cuvântării sale, d. Petrovici spunea:

„Dormi suflet amărât şi nemângâiat! Odihneşte-te în pământul acestei Moldove, ospitalieră a tuturor suferinţelor. Culcă-te cu faţa către răsărit, să vezi numai florile care răsar din văi, nu şi zăbranicul care se lasă peste munţi! Aducă-ţi vânturile numai sunetul lanţurilor care cad, nu şi al cătuşelor care se prind. Visează ceeace n'ai putut vedea şi uită aceea ce-ai văzut".

Barbu Delavrancea n'a fost numai un mare orator.

La începutul carierei sale literare, el scrie schiţe şi nuvele: *Sultănica*, 1885, *Trubadurul* 1887, *Paraziţii*, 1893, *Intre vis şi viaţă*, 1893, *Hagi-Tudose*, 1903, ş. a.

Delavrancea se inspiră, îşi alege subiectele sale, în general, din viaţa orăşănească pe care a cunoscut-o mai de-aproape: şcolari, studenţi, funcţionari, negustori, tipuri dela mahala, etc.

In unele din nuvelele sale, vedem o imaginaţie puternică, dar romantică, ca în *Sultănica*, *Trubadurul* ş. a,; în altele ne zugrăveşte realitatea crudă, un amestec de realism şi naturalism ca în *Răsmiriţa*, iar în altele avem un amestec de elemente reale şi fantastice. Cele mai însemnate, cele mai durabile, cele mai clasice, pline de seninătate şi de poezie, scrise într'o formă desăvârşită sunt: *Bunicul*, *Bunica*, apoi puternica nuvelă de caracter *Hagi-Tudose* în care întrezărim pe Shylok al lui Shakespeare, pe Gobsec al lui Balzac şi pe Harpagon al

lui Molière. Tot din această categorie face parte puternica nuvelă de moravuri *„Paraziții"* în care eroii luați din societatea noastră înaltă, sunt foarte bine analizați.

Trecând la teatrul lui Delavrancea, trebue să amintim că marele nostru poet V. Alecsandri își scrisese marile sale drame în versuri între 1880 și 1885, *„Despot Vodă"*, 1880, *„Fântâna Blanduziei"*, 1884, și *„Ovidiu"*, jucată în 1885 și publicată în „Convorbiri Literare" în 4 acte; mai târziu, în 1886 i s'a adaos actul I și astfel apare în 5 acte). De asemenea toate comediile lui I. L. Caragiale apar între 1879—1885. *„O noapte furtunoasă"* în 1879-80. *„Conul Leonida față cu reacțiunea"*, tot în același an, în Convorbiri Literare, 1879-1880; *„O scrisoare pierdută"* în Conv. Literare, 1884-85 și *„De-ale Carnavalului"*, în Convorbiri Literare 1885-86.

Se credea atunci că teatrul românesc ajunsese la punctul culminant al evoluției sale.

Literatura noastră se găsea în oarecare deprimare subt influența ideilor pesimiste ale lui Eminescu și a atmosferei oarecum neplăcută a comediilor lui Carageale.

In Ardeal însă, începe o școală, inspirată din vlaga, din sufletul sănătos al țăranului român. Așa apar: I. Popovici Bănățeanul, I. Slavici, G. Coșbuc ș. a., iar la 1901, prin înființarea *„Sămănătorului"* se crează la noi un curent care adună pe toți scriitorii cari au ca isvor de inspirație țăranul român, tipul cel mai reprezentativ și conservator al acestui pământ, plămădit cu sângele strămoșilor noștri, țăranul român cu toate manifestările sale sufletești: bu-

curii, dureri, credinţe, aspiraţiuni, etc.

Din acest curent au ieşit poeţi ca : Şt. O. Iosif, O. Goga ş. a., iar prozatori ca : M. Sadoveanu, Em. Gârleanu, C. Sandu-Aldea ş. a,

După o întrerupere a activităţii sale literare, timp de 10-15 ani, B. Delavrancea se împărtăşeşte, e atras de ideile, de naţionalismul integral al „Sămănătorului“, scutură praful de pe cronicele noastre şi ne dă dramele sale istorice cu care ne găsim în plin romantism şi care se potriveau de minune cu sufletul său de romatic, visător, plin de imaginaţie şi de mare patriot. Era firesc deci ca Delavrancea să ia pentru dramele sale istorice cele mai mari figuri din epoca glorioasă a neamului nostru, figuri în care clocoteau aspiraţiuni şi patimi mari.

In „Apus de soare“ din 1909, Delavrancea ne-a reînviat figura măreaţă, demnă de epopee a lui Ştefan cel Mare, care după 47 de ani de de domnie şi după rozboaiele pe care le-a purtat împotriva Leşilor, Muntenilor, Ungurilor, Tătarilor şi Turcilor, apune de pe orizontul Moldovei, dupăce a strălucit ca un soare ; în „Viforul“ din 1910, Ştefan cel Mare nu apare pe scenă, dar el trăeşte în sufletele boerilor, în sufletul Oanei, Ştefan cel Mare apare ca o umbră care dojeneşte şi de care se înfioară până şi crudul Ştefăniţă-Vodă, iar în „Luceafărul“, 1910, Ştefan cel Mare încurajează şi îndeamnă la război pe Petru Rareş.

In „Apus de Soare “, Ştefan cel Mare ne apare ca un supra-om care se războeşte cu toţi duşmanii pentru apărarea patriei sale şi totdeauna birue; ne apare ca un sfânt al Moldovei,

nu numai prin zidirea celor 44 de mânăstiri şi biserici, ci şi prin felul cum a apărat creştinismul împotriva păgânilor. Ştefan-cel-Mare e un Domn drept şi milostiv; aşa, atunci când clucerul Moghilă citeşte judecăţile şi spune că au rămas mulţi fără pământ, Ştefan spune să se dea 3000 de stânjeni din moşia sa Trifeşti. Domnul Ştefan e bun cu Doamna, cu fetele de la Curte şi cu boierii. Doctorii Şmil, Cesena şi Klingesporn, când îi ard rana, rămân încremeniţi de răbdarea, de voinţa şi de tăria fizică a lui Ştefan.

Dragostea neţărmurită pentru lege şi moşie, pentru patrie şi credinţă, ură şi războaie împotriva duşmanilor, soţ ideal, drept în chestiuni de judecată, prietenos cu boierii buni, dispreţul în faţa morţii, şi toate acestea într'un stil vioiu, colorat, într'o limbă neaoş românească, cum numai la Eminescu o găsim, iată valoarea educativă a dramei „Apus de soare".

Şi, toate aceste insuşiri le găsim şi în „Luceafărul", unde vedem dragostea de pământul strămoşesc şi amintirea vie a lui Ştefan-cel-Mare. In actul I, când Petru Rareş vine în faţa castelului dela Suceava, bate în poartă, Mogârdici se sperie, iar P. Rareş exclamă:

„O! pământ sfânt al ţării mele!" (Se închină şi sărută pământul).

Când Sandomir îl întreabă: — „Ce vrei, străine?" P. Rareş răspunde: „Vreau ce vrea Moldova şi Dumnezeu. Dumnezeu vrea legea, şi Moldova pe Ştefan-cel-Mare!".

Iar când Mogârdici îi spune că Ştefan e

ţărână..., Petru Rareş răspunde: — Cel ce-a pierit, trăeşte încă, iar cel ce trăeşte, va pieri iar, — şi din el va răsări iarăşi.... P. Rareş e viteaz şi energic ca şi Ştefan-cel-Mare, dar fără norocul acestuia. Dacă boierii l-ar fi urmat în planurile sale, dacă n'ar fi fost trădat, alta ar fi fost soarta lui Petru Rareş, dar fatalitatea a vrut altfel şi aci trebue să vedem conflictul dramatic între planul său şi fatalitatea. Limba şi aci e neaoş românească, arhaică şi stilul vioiu şi plin de imagini.

Actul I din „Luceafărul" e plin de poezia misterului, a necunoscutului. Urmează recunoaşterea de Oana, de boieri, e ales Domn şi apoi războaie şi iar războaie cu Leşii, cu Ungurii, alungă din ţară pe Tătari şi nu vrea să plătească bir, haraciu Turcilor. Iar la sfârşitul actului al treilea, când Iscoada vine şi anunţă: „Vin Turcii"... Boierii cari erau de faţă, înmărmuriţi, abia spun: Turcii?... Dar Petru Rareş, viteaz şi dornic de războaie şi în vinele căruia clocotea sânge din sângele lui Ştefan-cel-Mare, scoate un strigăt, o explozie de bucurie:

„Să vie!... O-ho-ho-ho!...".

Acţiunea din „Viforul" se va vedea din jocul artiştilor.

Din punct de vedere al conflictului dramatic, al tehnicei teatrale, se poate spune că „Apus de soare" e cea mai frumoasă din dramele lui Delavrancea.

Aci, avem un conflict dramatic între Ştefan-cel-Mare care vrea să pună ca Domn pe tronul Moldovei pe Bogdan şi între paharnicul Ulea, stolnicul Drăgan şi jitnicerul Stavăr cari vor să

ridice pe tron pe Ştefăniţă, un nepot al lui Ştefan-cel-Mare.

Ştefan-cel-Mare, deşi oprit de doctori în pat în urma operaţiei grele ce i se făcuse, se ridică din pat, ia sabia, iese afară pe uliţă, unde se făcea alegerea lui Ştefăniţă şi retează capul lui Ulea.

„Pe Ulea l-am măsurat cu privirea...

„Murise înainte de a-l ucide...".

Dar adevăratul conflict e cel intern, sufletesc, între omul îmbătrânit, cu corpul slăbit de rana dela picior, bolnav, aproape de sfârşit—şi sufletul său sănătos, voinţa sa de fier care trebue să fie o lege şi pe care vrea să o impună Moldovei; şi voinţa sa a fost împlinită, căci Bogdan e aşezat pe tronul Moldovei. Trebue să recunoaştem, însă că acţiunea din „Apus de soare" e oarecum ştearsă, că, pe când Ştefan-cel-Mare ne apare ca un supra-om cu toate însuşirile omeneşti şi harurile dumnezeeşti şi ca un sfânt al Moldovei, – celelalte personagii sunt slab redate şi cu toate că şoptesc, vorbesc, se agită, plănuesc şi comploteazā, totuşi par'că n'au o vieaţă de sine stătătoare şi nu fac decât să crească şi mai mult figura măreaţă a lui Ştefan-cel-Mare.

Ştefăniţă Vodă din „Viforul" e un om rău, crud cu Domna Tana şi cu boerii, apoi beţiv, cinic şi criminal—şi toate acestea fac din Ştefăniţă un bun erou pentru dramă.

In deosebire de „Apus de soare"; în afară de Ştefăniţă care e ca un vifor pe cerul Moldovei, celelalte personagii sunt mai bine zugrăvite, mai bine redate cu vieaţa şi cu voinţa

lor. Conflictul şi acţiunea sunt iarăşi mai bine închegate. Sentimentul care pluteşte în toată drama „Viforul" este ambiţiunea bolnăvicioasă a lui Ştefăniţă Vodă, de a întrece chiar gloria lui Ştefan-cel-Mare. De aci vedem şi conflictul adevărat între Ştefăniţă şi Oana, Luca Arbore, ş. a., apoi tronul, sabia şi însfârşit tot ce aminteşte figura măreaţă, sublimă a lui Ştefan-cel-Mare. Dar în „Viforul" mai este un sentiment foarte bine redat. E resemnarea lui Luca Arbore. Când Arbore află că iubitul şi cel mai voinic fecior al său, Cătălin, a fost omorît din ordinul lui Ştefăniţă Vodă, Luca Arbore în loc să se răzvrătească, ca şi Iov din Biblie, spune: „Dumnezeu a dat, Dumnezea a luat, fie numele Domnului în veci binecuvântat...".

Resemnarea aceasta a lui Luca Arbore are în sine ceva măreţ, sublim, ceva din fatalitatea tragediei clasice greceşti...

„Viforul" e în patru acte, dar, din oarecare consideraţiuni tehnice, din cauză că acţiunea merge încet şi din cauza unor scene nu tocmai morale şi care nu cadrează cu scopul moral şi educativ al reprezentării noastre şi, pentruca să înlesnim rolul artiştilor noştri, am suprimat actul întâiu.

Iată în câteva cuvinte, cuprinsul actului I din „Viforul" : Doamna Tana, Oana şi Niculina stau în balconul castelului din Suceava şi îşi deapănă firul amintirilor trecute, evocând, reamintindu-şi din vremurile de glorie ale lui Ştefan-cel-Mare. Boierii vin la Divan. Luca Arbore şi alţii vor reînnoirea prieteniei cu Polonii. Ştefăniţă Vodă însă cere, vrea să pornească cu războiu împotriva Poloniei, şi aceasta nu din

motive patriotice, ci pentrucă Sigismund, regele Poloniei i-a refuzat mâna fiicei sale. Arbore cu ceilalţi boieri hotărăsc reînnoirea prieteniei cu Polonii. In cele din urmă, Ştefăniţă consimte, dar ca să-i treacă supărarea, se aruncă în beţii şi orgii cu Mogârdici, Moghilă şi contele Irmsky care nu era decât iubita sa, poloneza Irma, deghizată în haine de conte. Drept răzbunare, Ştefăniţă pune la cale cu Moghilă omorîrea lui Cătălin. Actul I-iu se sfârşeşte cu strigătul de groază, cu oftatul Doamnei Tana care vede pe Irma în braţele lui Ştefăniţă.

Barbu Delavrancea ne-a mai lăsat şi alte piese de teatru, dar care sunt mai puţin reuşite: *„Hagi Tudose“*, *„Irinel“* şi *„A doua conştiinţă“*.

*
* *

In afară de teatrul nostru popular: Irozii, căluşarii, păpuşile, etc., la 1798, Hangerli Vodă, Domn fanariot în Ţara Românească, dă un ordin, o poruncă prin care lasă pe *„pehlivanii“* şi *„comedienii“* să străbată ţara fără a fi supăraţi de nimeni.

Domnii fanarioţi, cunoscând limba franceză, fiind în contact cu cultura apusană, încurajează şi introduc teatrul la noi, mai întâi la palat. Aşa, Domniţa Ralu Caragea, fiica domnitorului Ion Garagea, dă la 1817, într'o sală a palatului domnesc, o reprezentaţie cu diletanţi, în limba grecească, traduceri din limba franceză şi cea italiană. Din îndemnul şi reprezentaţiile domniţei Ralu Caragea, iese la iveală talentul unui dascăl grec, poet şi actor care e Constantin Aristia, colaboratorul de mai târziu al lui Heliade Ră-

dulescu şi traducătorul unui cânt din Iliada lui Homer. Tot din îndemnul şi cu sprijinul domniţei Ralu Caragea se clădeşte la Bucureşti cea dintâi sală de spectacole, la *Cişmeaua Roşie*, în 1818, unde, între actorii greci găsim şi pe cucoana Marghioala Bogdănescu care mai târziu joacă în limba română.

Tinerii români, imitând pilda Grecilor, au înjghebat un teatru, un spectacol, la 1819, jucând în limba română „Hecuba" în care I. Heliade Rădulescu juca rolul principal şi totodată făcea pe sufleurul.

In Moldova, cea dintâi piesă care se joacă în româneşte, la 27 Decembrie 1816, este „Mirtil şi Hloe" de G. Asachi, prelucrare după Gessner şi Florian.[1])

La Bucureşti, în 1833, un italian, Ieronim Momolo clădeşte un teatru de paiantă, care mai târziu s'a numit „teatrul vechiu" sau „teatrul cel mic", unde cânta opera italiană şi unde jucau trupe străine şi române.

Deci, în acest an se împlineşte un veac de când avem un teatru românesc.

In afară de acest eveniment cultural, tot la 1833, a fost înfiinţată *Societatea Filarmonică* pentru încurajarea teatrului, subt conducerea lui I. Câmpineanu, I. Heliade Rădulescu şi C. Aristia, iar după trei ani, gustul pentru teatru se desvoltă în aşa fel, încât I. Heliade Rădulescu scoate *Gazeta Teatrului Naţional*. Dela Şcoala filarmonică, un elev al lui C. Aristia, directorul primei trupe române, în 1837, este Costache Caragiale.

La 1850, subt domnitorul Barbu Ştirbey în-

1) T. Burada, Istoria teatrului în Moldova, Iaşi, 1915.

cepe clădirea Teatrului Național de astăzi din București care a fost terminată în 1852 și în seara de 31 Decembrie a acestui an, s'a făcut inaugurarea în prezența Domnitorului, jucându-se vodevilul *Zoe sau amor românesc*, tradus de Bobescu și cu muzica de Wachmann.

Cei dintâi directori-antreprenori ai primului nostru Teatru Național au fost Costache Caragiale și I. A. Wachmann.

Familia Caragiale ne a dat autori și actori: Costache Caragiale, Iorgu Caragiale, L. Caragiale și pe autorul comediei *„O scrisoare pierdută“*, I. L, Caragiale. Dramaturgul nostru I. L. Caragiale, în tinerețe a fost sufleur și a jucat la Galați, în rolul groparului din *„Hamlet“* de Shakespeare. Acesta a fost debutul în teatru al lui I. L Caragiale, debut lăudat de marii noștri artiști Aristizza Romanescu și Grigore Manolescu.

Ca o comemorare, ca o prăznuire a împlinirii unui veac dela înființarea teatrului românesc din București și 80 de ani dela înființarea Teatrului Național, ca un omagiu pentru artiștii familiei Caragiale, spectacolul de astăzi începe cu un instantaneu, cu un act de I. L. Caragiale *„Incepem“*.

*
* *

Artiștii noștri de astăzi nu sunt artiști de carieră ; rolul lui Ștefăniță Vodă nu e jucat de marele, nemuritorul nostru Petre Liciu care a creat rolul lui Ștefăniță, iar în rolul lui Luca Arbore nu joacă decanul primei noastre scene, maestrul C. Nottara.

Artiştii noştri de astăzi nu sunt artişti diletanţi, feciori de bani gata, cari, ca să-şi omoare plictiseala, joacă teatru pentru scopuri filantropice, deşi uneori fondurile nu prea ajung la destinaţie.

Artiştii noştri sunt elevi şi eleve. Eleve dela Şcoala normală de fete, şcoală care de doi ani şi mai bine îşi poartă calvarul, o duce greu, de azi pe mâne, pentrucă astăzi în secolul al doăzecilea, secolul descoperirilor ştiinţifice, al progresului şi al culturii, se spune că sunt prea multe şcoli în Ţara Românească, uitându-se astfel că la temelia piramidei, a mândrului edificiu care e România Mare, şcoala românească cu sufletul ei românesc, şi-a dat partea de contribuţie într'o măsură destul de largă.

Artiştii noştri de astăzi sunt elevi ai liceului „V. Alecsandri", elevi cari, în aceste vremuri grele, de materialism acut şi de criză pronunţată, numai ei, elevii şi părinţii lor ştiu cum îşi plătesc taxele şcolare ; sunt elevi cari dau lecţiuni particulare pentruca să-şi poată plăti taxele, să-şi cumpere o carte şi să îngrijească de câte o mamă bătrână.

Dar, oricum ar fi jocul artiştilor, — artişti cari sunt puşi subt îngerul păzitor, subt aripa ocrotitoare a publicului — munca şi sforţările lor nu sunt de dispreţuit şi sunt vrednice de laudă, pentrucă în aceste sforţări, noi vedem o bază sănătoasă, un fond moral, un principiu uman, de a veni în ajutorul elevilor săraci.

Scriitori străini despre literatura nostră populară

Un popor ia parte în evoluția omenirii, în concertul popoarelor civilizate, nu numai prin puterea armată, prin forța numerică actuală, ci și prin rolul pe care l-a jucat în decursul veacurilor, prin trecutul lui istoric, prin manifestările artistico-literare, etc. Așa, Grecii au obținut independența înaintea noastră, mulțumită curentului de simpatie care pornise dela Byron, Chateaubriand, Delavigne, ca recunoștință pentru Elada clasică. Și tot așa, Sârbii s'au făcut cunoscuți în Apus, înaintea noastră mulțumită poeziei lor populare, grație lui Vuk Șt. Karagici, care trezise prietenia marelui Goethe.

E o datorie deci, să ne îngrijim de toate frământările noastre culturale, ca și de toate știrile privitoare la Românii de pretutindeni; e o datorie în deosebi să culegem toate datele despre manifestările și producțiunile culturale ale poporului nostru: legende, tradiții, poezii populare, etc. Tot acest material de folklor este de mare folos pentru noi, întrucât se pot alcătui studii serioase despre *psihologia poporului român* după producțiunile sale culturale, iar pe de altă parte, ne poate servi pentru

studii de folklor comparat – al nostru – cu cel al popoarelor învecinate.

Iată de ce am crezut că e bine să menţionez aici „Istoria literaturii universale“ de Vladimir Zotov. Volumul al III-lea, tipărit la Petersburg, în 1881, cuprinde literatura franceză, română şi literatura ţărilor slave, fără Rusia.

Partea care ne priveşte pe noi, e un studiu de 12 pagini.

Am zice: puţin. Dar în definitiv ce era literatura noastră nouă la 1880, când îşi publică lucrarea Vl. Zotov?

In genere, studiul se prezintă bine. Planul e acesta: Originea Românilor. Elementul latin şi slav. Poezia populară: baladele, doinele, hora; Movila lui Burcel, Soarele şi Luna, Blestemul, traduse în ruseşte de A. Arseniev. Apoi primele monumente literare. Eliad Rădulescu, V. Cârlova, Gr. Alexandrescu, C. Boliac, Gr. Asachi, V. Alecsandri, C. Negri, C. Negruzzi, Rosetti, Kogălniceanu, Maiorescu, Marienescu, Bolintineanu, Laurian, Bălcescu, Odobescu şi Slavici. Lipseşte însă numele lui Hasdeu, care-şi publicase „Cuvinte den bătrâni“, şi mai lipseşte şi Eminescu.

După acest studiu de 12 pagini, autorul dă un fel de bibliografie, şi nişte note personale, destul de interesante pentru noi.

Iată-le în traducere:

„Despre literatura Românilor *în limba rusească* s'a scris foarte puţin. Numai în „*Gazeta Basarabiei*“ se pot găsi oarecari observaţii cu privire la poezia lor populară. Articolul lui C. Hoinaţchi, n-l 14, anul 1861, articolul lui I. Tan-

schi, n-l 43, din 1860, şi articolul lui G. G., n-l 3, din 1868.

„Literatura populară la Moldoveni“ de A. Filatov, cuprinzând analiza horelor şi cântecelor haiduceşti (n-le 13-16 din 1861).

„Basme moldoveneşti, comparaţia lor cu basmele litvane, slave şi slovace“, de A. Filatov (n-le 23 şi 25 din 1861).

„Proverbele Moldoveneşti“, de acelaşi (n-le 19 şi 53 din 1861).

„Legenda despre Ştefan-cel-Mare“, în traducere, tot în „Gazeta Basarabiei“ din 1860, n-l 63).

In n-l 31, din 1866, în articolul „Şincai de Şinca“, se vorbeşte despre cronica românească, editată la 1853.

Din biografiile scriitorilor români se mai vorbeşte despre A. Donici (n-le 16, 18, 24, 27, 30 din 1867) şi despre V. Alecsandri (n-le 44 şi 51 din 1867, precum şi n-l... din 1868)“.[1])

La sfârşit, Vl. Zotov dă câteva proverbe moldoveneşti scrise cu caractere slavone şi în traducere rusească, proverbe care, probabil, le va fi auzit el însuşi în Basarabia.

1). Vladimir Zotov, Istoria literaturii universale, t. III pag. 585-586.

Rolul şcoalei în vieaţa noastră

Ne-am strâns aci să facem bilanţul activităţii pe un an şcolar.

Acest bilanţ, după cum se va vedea din datele care se vor ceti, nu este aşa cum trebuia să fie, nu corespunde sacrificiilor făcute de stat: şi, e bine să amintim că, pe când la noi, învăţământul public e gratuit, în alte state mari şi bogate ca în Statele Unite ale Americii, în Anglia şi altele, instrucţia publică nu e gratuită.

Bilanţul din anul acesta nu corespunde aşteptărilor şi sforţărilor făcute de d-nii profesori.

Un an întreg, zi cu zi, ceas cu ceas, d-nii profesori au făcut operă de apostolat, intrând în clasă cu toată curăţia de suflet, lăsând la pragul uşii toate supărările şi necazurile vieţii, străduindu-se să sădească în sufletele tinerelor vlăstare, sentimente nobile şi frumoase, să le îmbogăţească bagajul, capitalul de cunoştinţe, să le deschidă orizonturi nouă şi să-i pregătească pentru vieaţa socială de mai târziu.

Timp de un an, şcolarii au făcut zilnic câte două şi câte patru drumuri de-acasă la liceu, şi dela liceu, acasă.

Timp de un an, şcolarii, în cea mai mare parte, şi-au învăţat lecţiunile, şi-au scris temele, au ţinut seamă de sfaturile şi explicările pro-

fesorilor, — iar acum se vor bucura de roadele muncii lor.

Şi dacă totuşi, sunt mulţi şcolari, cari n'au putut să înfrângă greutăţile învăţământului, vina este numai în parte a elevilor, pentrucă sunt unii elevi mai întârziaţi, la cari — facultăţile intelectuale apar ceva mai târziu , sunt alţii cari sunt mai slabi, mai debili ca fizic, după cum sunt alţii, cari n'au avut la îndemână strictul necesar, tot ce trebuia să aibă pentru a se deda cu totul studiilor.

Iată deci, atâtea şi atâtea motive binecuvântate spre a justifica neizbânda elevilor la sfârşitul acestui an şcolar.

Din punct de vedere individual deci, pierderea unui an şcolar nu este o pierdere mare pentru părinţi sau pentru şcolari, mai ales că oricine îşi poate îndrepta greşala în viitor. Insă din punct de vedere colectiv, al economiei naţionale şi al intereselor superioare, pierderea unui an pentru un stat tânăr ca al nostru, este o adevărată pagubă naţională, este o oprire pe loc a întregii noastre evoluţii culturale şi economice.

* * *

Dacă secerişul din anul acesta nu e aşa de bogat, dacă rezultatele muncii şcolare nu sunt aşa de mulţumitoare, de sigur, că una din cauzele principale trebue căutată în lipsa unor raporturi mai strânse între şcoală şi familie.

Instrucţiunea e baza civilizaţiunii şi a educaţiunii, iar şcoala nu e de cât un factor, un

mijloc al educației. Această educație însă trebue pornită din sânul familiei.

Şcoala de azi trebue să aibă în familie un sprijin, un colaborator, iar nu un duşman.

Familia trebue să colaboreze cu şcoala, iar această colaborare nu se face prin tot felul de intervenţiuni, milogeli, reclamaţiuni sau amenințări, toate făcute în luna Iunie.

Părinţii sunt datori să-şi controleze odraslele lor despre tot ce fac la şcoală şi dacă urmează sfaturile date de profesori.

Părinţii sunt datori să atragă atenţiunea fiilor lor, că după cum spune Lavoisier „nimic nu se pierde în natură“, că nu se pot întâmpla minuni de a trece clasa fără a-şi fi însuşit cunoştinţele, că e dat dela Dumnezeu să privească munca, nu ca o pedeapsă, ci ca o plăcere, ca o mângâere, ca o nevoe, — după cum spunea şi Regina noastră Carmen Sylva „odihneşte-te de muncă, prin muncă“ — că în statele civilizate ale Americei, în Anglia, etc., şi milionarii, directorii de fabrici stau cot la cot cu funcţionarii şi cu lucrătorii.

Părinţii sunt datori să atragă luare aminte fiilor lor, că examenele nu încep în Iunie, ci la începutul anului şcolar, în Septembrie.

*
* *

Factorii cei mai însemnaţi pentru întărirea puterii morale, pentru ridicarea masselor populare la un înalt grad de civilizaţie, sunt: biserica şi şcoala.

Prin biserică se întăreşte credinţa, puterea de muncă şi speranţa în viitor.

Poporul cel mai religios şi totodată cel mai puternic şi bogat din Europa este cel englez. Acolo, în Anglia, nu e nici o ruşine ca studenţii şi studentele chiar dela facultatea de medicină să citească Biblia.

La noi, biserica a fost aceea, care în decursul veacurilor, în timpul năvălirilor barbare, ne-a păstrat credinţa, legea şi moşia.

In biserici şi în mânăstiri s'a adăpostit graiul şi s'a înfiripat cultura noastră. Să ne gândim la rolul cel mare pe care l-au avut mânăstirile pe timpul năvălirilor turceşti, pe timpul fanarioţilor şi în tot timpul cât Basarabia şi Bucovina au stat subt jugul străin. In biserici şi în mânăstiri a încolţit sămânţa ideei naţionale şi culturale.

Dacă astăzi, rezultatele muncii şcolare sunt mai dezastruoase, aceasta se datoreşte în primul rând şi scăderii puterii morale; de aceea, învăţământului religios, trebue să i se dea însemnătatea cuvenită, pentrucă ştiinţa şi credinţa pot merge împreună, mână în mână, şi aceasta se poate vedea în primul rând, în ţara cea mai civilizată, cea mai liberală, stăpânitoarea continentelor şi a mărilor care este Anglia.

*
* *

Rolul bisericilor de altă dată, l-a luat, în bună parte, în zilele noastre, şcoala.

In şcoala de astăzi, se predau cunoştinţe, învăţături, în aşa fel ca să desvolte în armonie cele trei puteri sufleteşti: inteligenţa, sufletul — inima — şi voinţa.

Şcoala secundară de astăzi are de scop,

nu să scoată atleţi, nici poeţi, critici sau oratori şi nici filosofi, oameni de ştiinţă, ci să pregătească pe viitorii cetăţeni ca oameni cari să fie folositori familiei, societăţii şi patriei. Şcoala secundară de astăzi e ţinută, nu să scoată specialişti, ci să dea absolvenţilor ei, o îndrumare, o cultură generală, să-i pregătească în vederea studiilor universitare şi să-i pregătească în lupta pentru existenţă.

* * *

Rolul şcoalei în genere e destul de mare în viaţa unui popor, şi e bine să ne gândim cât datoreşte Prusia lui Frederic cel Mare pentru înfiinţarea şcoalelor la ţară, Frederic cel Mare care spunea că „mijlocul de civilizaţie cel mai repede şi cel mai temeinic este şcoala". Să ne gândim la marele filosof şi estetician german Fichte care a avut o influenţă binefăcătoare asupra poporului german, prin „Cuvântările către naţiunea germană".

Şcoalele din Moscopole au fost un însemnat centru cultural în veacurile trecute. Din Moscopole, unii au venit ca profesori la Bucureşti şi Iaşi, înainte de revoluţia lui Tudor Vladimirescu, amintiţi şi de I. Ghica în *„Scrisorile"* sale, iar alţii s'au dus ca profesori la şcoalele aromâne din Viena, Pesta Miskolcz,[1]) Vácz, Feldioara, Veneţia, Poznan ş. a.

Departe de locul lor natal, ca preoţi sau

1). M. Burghele, Insemnări privitoare la colonia macedo-română din Ungaria şi din Viena la începutul secolului trecut. Fraţii Tunusli şi G. C. Roja.—Omagiu prof. Ilie Bărbulescu, Iaşi, 1931, pag. 64—76.

ca profesori la şcoalele comunităţilor lor, aceşti învăţaţi au ţinut trează conştiinţa naţională printre conaţionalii lor. Aşa, *Constantin Ucuta* originar din Moscopole şi protopop la Posen (Prusia) în lucrarea sa „*Nea Pedagoghia*", Pedagogia Nouă, Viena, 1797, spune că scrie această carte „*pentru gloria neamului său românesc*". Protopopul *Theodor Cavalioti*, tot din mândrie naţională, tipăreşte la 1770, la Veneţia, Lexiconul său „*Protopeiria*", probabil, îndemnat şi de învăţatul I. Thunmann.

Gheorghe C. Roja, doctor dela facultatea de medicină din Pesta, vorbeşte cu mândrie despre originea sa aromână, în lucrarea sa, scrisă în greceşte şi nemţeşte şi tipărită la Pesta, în 1808, spunând: „Numele de Român este propriu naţiunii mele şi fraţilor noştri aflaţi în Transilvania, în Ţara Românească şi în Banat...". ...„Naţiunea"... despre care scrie — „şi care in limba maternă se numeşte totdeauna Români,... alcătuia pe jumătate din locuitorii din Tracia — alcătueşte astăzi — 1808 — peste o pătrime din locuitorii Macedoniei şi Tesaliei, precum şi o mare parte a acestor din Albania, în care ţări cele mai multe oraşe sunt locuite numai de dânşii. In Ungaria şi Germania — Austria şi în Polonia sunt, de asemenea, foarte numeroşi" (trad. Sergiu Hagiade, Craiova, 1867).

Sentimentul de mândrie al lui Gh. C. Roja, ca unul care aparţine rasei latine, se vede mai bine din titlul celeilalte cărţi, tipărită în româneşte şi greceşte la 1809 :, *Măestria ghiuvăsirii — cetirei — româneşti cu litere latineşti care sunt literele Românilor cele vechi spre polirea*

— *înălţarea — a toată ghintea românească celei de dincoace şi celei de dincolo de Dunăre“*; carte pomenită şi de slavistul Barth. Kopitar — şi în care se vede influenţa şcoalei ardelene.

Şcoalele din Blaj din 1754 au fost un puternic focar de cultură şi de redeşteptare naţională. Generaţii întregi de Români, ca elevi sau ca profesori au trecut prin şcoalele dela Blaj, iar printre aceştia să amintim pe corifeii şcoalei latiniste : S. Micu, Gh. Şincai, P. Maior şi apoi atâţia alţii cari s'au pus în slujba idealului naţional.

Să ne gândim la rolul cel mare pe care l-a jucat, în Moldova, Mitropolitul Veniamin Costache pentru redeşteptarea sentimentului naţional prin şcolile înfiinţate de el.

Să ne gândim la rolul pe care l-a jucat în Ţara Românească, acel suflet înflăcărat, un adevărat apostol, venit din Ardeal, la dascălul Gheorghe Lazăr, care, prin cuvântul său cald, a reuşit să deschidă cea dintâi clasă, cea dintâi şcoală românească în inima Bucureştilor, în plină epocă a Fanarioţilor şi să predice ideea, dragostea de limba românească, de patrie şi neam. Şcoala lui Gh. Lazăr a fost lovitura de graţie, moartea şcoalei greceşti.

Oameni ai şcoalei au fost A. T. Laurian, T. Cipariu, S. Bărnuţ, Ioan Trifu Maiorescu şi alţi mulţi veniţi de peste Carpaţi ca Eftimie Murgu Bănăţeanul, dascălul lui N. Bălcescu, părintele Gherman Vida din Maramureş, învăţătorul lui V. Alecsandri ş. a.

In şcoală şi prin şcoală s'a format I. Heliade Rădulescu, care, acum 100 de ani şi mai bine, scoate ziarul „Curierul Românesc", iar nu Curierul muntenesc şi după cum G. Asachi scoate în Moldova „Albina Românească", iar nu Albina moldovenească.

La şcoala superioară, la Academia Mihăileană din Iaşi, la 1843, Mihail Kogălniceanu vorbeşte despre însemnătatea istoriei naţionale: „*Cuvânt introductiv la cursul de istorie naţională,*" — şi tot acolo vorbeşte scriitorul din Muntenia, Ioan Ghica.

Şi, çam în acelaş timp, pe la 1837, la o serbare şcolară, la un examen al şcoalei primare din Cristineşti de lângă Hotin, scriitorul Al. Hasdeu, adresându-se părinţilor şi şcolarilor, le vorbea despre „*Vechea slavă a Moldovei*", şi le mai spunea : „Să nu uitaţi că sunteţi frânturi din viţa latină".

Nu este o întâmplare faptul că M. Kogălniceanu scoate, la 1840, revista „Dacia literară" la care colaborează scriitori din toate re-regiunile locuite de Români.

Nu este o simplă întâmplare faptul că Al. Russo scrie „Cântarea României", că N. Bălcescu scrie „Istoria Românilor sub Mihaiu Viteazul", că V. Alecsandri scoate revista „România literară"... când de fapt nu aveam decât Muntenia şi Moldova.

Toţi aceşti scriitori din acea fericită generaţie scriitori, cari, totodată, erau şi oameni politicii revoluţ'onari şi buni patrioţi, toţi aveau convingerea că numai prin şcoală literatură şi cultură naţională se va face unitatea culturală a

tuturor Românilor, iar prin unitatea culturală, o să ajungem la unitatea politică a tuturor Românilor.

Şi într'adevăr, cu ajutorul lui Dumnezeu, prin devotamentul şi abnegaţia de sine a Regelui Ferdinand I, prin cuminţenia şi patriotismul marilor bărbaţi de stat I. I. Brătianu, N. Filipescu, Take Ionescu, B. Delavrancea şi alţii; prin sacrificiul celor 800.000 de eroi, cărora, pururea le vom păstra cea mai adâncă recunoştinţă, astăzi, visul visat de atâtea generaţii este un fapt împlinit.

Astăzi, avem unitatea politică aproape a tuturor Românilor, pentrucă nu trebue să uităm, că mai sunt vreo două milioane şi jumătate de Români cari au rămas dincolo de hotare.

Astăzi, avem o Românie Mare, suntem un stat de 18 milioane, dar nu trebue să uităm că valoarea, tăria unui neam nu se măsoară după numărul locuitorilor, nici după numărul kilometrilor pătraţi, ci după gradul de cultură şi educaţie, după puterea de muncă, după progresele şi descoperirile ştiinţifice în serviciul umanităţii, după felul în care cetăţenii sunt pregătiţi în lupta pentru existenţă, după devotamentul lor pentru patrie şi neam.

De aceea, astăzi, când avem unitatea politică, trebue să luptăm, să intensificăm, să propovăduim unitatea suflească printre toţi fiii patrtei, iar aceasta nu se poate face mai bine decât prin şcoală.

Şi de aceea, ca şi marele Goethe care spunea „Mai multă lumină", să cerem şcoli, cât se poate mai multe şcoli, şcoli teoretice,

dar şi cu caracter profesional.

In şcoala de astăzi, se dă o deosebită atenţiune ştiinţelor pozitive, pentrucă trăim în secolul progreselor şi al descoperirilor ştiinţifice; nu sunt neglijate nici disciplinile filosofice şi nici literaturile clasice şi moderne, pentrucă ele desvoltă facultăţile intelectuale şi stabilesc un echilibru între puterile sufleteşti; dar, în deosebi, ceace trebue să cerem dela şcoala secundară de astăzi, este o doză mai mare de moralitate, cetăţeni mai integri, caractere, pilde vrednice de imitat, pentrucă, după cum spunea Regele Carol I: „Nu ştiinţa, ci caracterele asigură viitorul naţiunilor“.Şi nu trebue să uităm că Statele Unite ale Americii, Japonia, Elveţia Germania ş. a. nu sunt de cât rezultanta şcoalelor.

Dar, mai presus de toate acestea, şcoala românească trebue să fie un focar de lumină şi cultură naţională.

Şcoala românească trebue să fie un stâlp de foc, din care să emane raza, scânteia patriotismului.

Şcoala românească trebue să fie un sanctuar, în care, pe lângă cuvântul binelui, frumosului şi al adevărului, să se predice iubirea de Dumnezeu şi de oameni, să se predice dragostea neţărmurită pentru Patrie, Neam şi Rege, în slujba cărora ne vom găsi întotdeauna... Şi de acea, se cade, să depunem la picioarele Tronului, sentimentele noastre cele mai curate, de devotament, abnegaţie şi de jertfă [1]).

1) Cuvânt rostit la Serbarea pentru împărţirea premiilor.

dar şi cu caracter profesional.

La şcoala de astăzi, se dă o deosebită atenţiune ştiinţelor pozitive, pentrucă trăim în secolul progreselor şi al descoperirilor ştiinţifice; nu sunt neglijate nici disciplinile filosofice şi nici literaturile clasice şi moderne, pentrucă ele desvoltă facultăţile intelectuale şi stabilesc un echilibru între puterile sufleteşti; dar, în deosebi, ceace trebue să cerem dela şcoala secundară de astăzi, este o doză mai mare de moralitate, cetăţeni mai integri, caractere, pilde vrednice de imitat, pentrucă, după cum spunea Regele Carol I: „Nu ştiinţa, ci caracterele asigură viitorul naţiunilor". Şi nu trebue să uităm că Statele Unite ale Americii, Japonia, Elveţia, Germania ş. a. nu sunt decât rezultanta şcoalelor.

Dar, mai presus de toate acestea, şcoala românească trebue să fie un focar de lumină şi cultură naţională.

Şcoala românească trebue să fie un stâlp de foc, din care să emane raze, scânteie patriotismului.

Şcoala românească trebue să fie un sanctuar, în care, pe lângă cuvântul binelui, frumosului şi al adevărului, să se predice iubirea de Dumnezeu şi de oameni, să se predice dragostea nețărmurită pentru Patrie, Neam şi Rege, în slujba cărora ne vom găsi întotdeauna...

Şi de aceea, se cade, să depunem la picioarele Tronului sentimentele noastre cele mai curate de devotament, abnegaţie şi de jertfă.[1])

1) Urmează citirea listei premiaţilor şi împărţirea premiilor.

CUPRINSUL:

INDREPTĂRI :

Pag. 14, rândul 1, să se citească: *doctrina*

Pag. 16, rândul 34 să se citească : *în fiecare dintre noi putem afla un luteran.*

Pag. 30, rândul 31, să se citească : *și câteva luni.*

Pag. 56, rândul 27, să se citească : *faima numelui de Român.*

Pag 90, rândul 19, să se citească : *Gh. Asachi.*

DE ACELAŞ AUTOR:

Poetul P. Cerna. Cercetare critică. Cernăuţi, 1926.

Din Polonia. Date Statistice, Economice, Culturale, Artistice. Cernăuţi, Tip. Mitrop. Silvestru, 1927.

Poezia Populară. Originea — Vechimea — Studii şi Texte. Tip. G. Jorică. Galaţi 1930

Din alte vremuri — Povestiri alese — Tip. G. Jorică. Galaţi, 1932.

Lei 40.